

Tea Kasumović, mag. educ. hist. et mag. croat
HVIDRA Gospić
Bana Ivana Karlovića 1
53000 Gospić
murgic.tea@gmail.com

Pregledni rad
Primljeno: 20.05.2019.
Prihvaćeno: 11.11.2019.

STANOVNIŠTVO LIKE U RAZDOBLJU OSMANSKO-HRVATSKIH RATOVA

Tema ovog rada odnosi se na promjene koje su osmanska osvajanja prouzrokovala na području današnjeg teritorija Like te što je to prvenstveno značilo za stanovništvo tog prostora. Kontinuitet života jednog većeg prostora prekinut je u svega nekoliko desetljeća, a u gotovo dva stoljeća sastav stanovništva istog tog prostora dva puta se mijenja. Sigurno je da je osmanska vlast imala značajan utjecaj na daljnji razvoj i tijek života na prostoru Like, što je vidljivo i danas kad se sagleda isti taj teritorij, a najznačajniji utjecaj dakako je najvidljiviji kada se govori o stanovništvu.

Ključne riječi: osmanska osvajanja, 16. i 17. stoljeće, stanovništvo, migracije, teritorij Like

Uvod

Tema ovog rada odnosi se na promjene koje su osmanska osvajanja prouzrokovala na području današnjeg teritorija Like te što je to prvenstveno značilo za stanovništvo tog prostora. Sama tema bitna je iz nekoliko razloga koji će biti objašnjeni u sljedećih nekoliko rečenica.

Osmanska vlast u Lici trajala je od 1527. do 1689. godine, dakle sveukupno 162 godine. Te godine označile su značajnu promjenu za taj prostor. Osim utjecaja na arhitekturu, sakralnu i svjetovnu, Osmanlije najviše utječu na demografske i etničke promjene stanovništva tog prostora. U nepotpunih 200 godina sastav stanovništva srednjovjekovne Ličke župe dva puta se u potpunosti izmijenio. Prvo se to dogodilo početkom 16. stoljeća, kada su osmanski upadi postajali sve češći, a do njihova potpunog osvajanja gotovo sav život Like migrira u sigurnije krajeve, što dovodi do činjenice da je osvajačima ostao nenaseljen i pust teritorij. Postupno je taj prostor ponovno naseljavan pod novom vlašću, što dakako označava odsutnost

srednjovjekovnog stanovništva Like. Na taj način dogodila se prva izmjena ličkog žiteljstva. Drugi put Lika pusti krajem 17. stoljeća, kada taj prostor biva oslobođen od osmanske uprave i stavljen u nadležnost habsburške vlasti, točnije pod upravu Vojne Krajine. Većina stanovništva koje je došlo s Osmanlijama povukla se s njihovim padom. Nešto muslimanskog živilja se pokrtilo, no većina Muslimana i Vlaha odlazi na područja koja su još uvijek bila pod njihovom vlašću. Dakle, ti događaji po drugi put ostavljaju Liku gotovo pustom, što je označavalo ponovno naseljavanje tog prostora novim stanovništvom. Sve te činjenice imale su brojne posljedice na daljnji razvoj tog prostora. U gotovo svim dijelovima Like (osim u dijelu Gacke doline i Primorja) rasulo se srednjovjekovno hrvatsko plemstvo, izgubio se tadašnji način života, gospodarenja te socijalnog načina življenja, što je zasigurno utjecalo na daljnje oblikovanje identiteta Like i njezina života.

Kontinuitet života jednog većeg prostora prekinut je u svega nekoliko desetljeća, a u gotovo dva stoljeća sastav stanovništva istog tog prostora dvaput se mijenja što, kada se sagledaju činjenice, može biti zanimljivo za proučavanje samog identiteta tog prostora. Sigurno je svakako da je osmanska vlast imala značajan utjecaj na daljnji razvoj i tijek života na tom prostoru, što je vidljivo i danas kad se sagleda isti taj teritorij, a najznačajniji je utjecaj dakako najvidljiviji kada se govori o stanovništvu.

Sam interes za ovu temu iskazalo je nekoliko autora koji su svojim metodološkim obradama opisali stanje stanovništva Like prije, tijekom i nakon osmanske vlasti. Dakako, najviše izvora može se pronaći za razdoblje nakon osmanske vlasti, kada je taj prostor pod habsburškom nadležnošću. Ipak, za razdoblje pod osmanskom upravom, koje je i glavna tema ovog rada, dolazi do problema u dostupnosti informacija. Nedostatak informacija za to razdoblje uzrokovan je nepostojanjem relevantnijih zapisa hrvatskih autora te malim brojem prevedenih osmanskih izvora iz tog perioda. Defteri koji će se spominjati u ovom radu tek su djelomično prevedeni i korišteni su kao sekundarna literatura. Za ovo područje korisne informacije daje defter iz 1574. godine kojim je popisano 49 nahija i koji obuhvaća sve osvojene ličke krajeve, no taj defter nije preveden u cijelosti. Stoga je teško rekonstruirati cjelovitiju situaciju tog razdoblja. No, bez obzira na nedostatak izvora, kroz dostupnu literaturu može se doći do zaključka što je osmanska vlast značila za područje Like te kako je to utjecalo na samu sliku stanovništva.

Lika prije osmanskih upada

Lika je gorsko-kontinentalno područje jugozapadne Hrvatske okruženo gorskim lancima: Velebitom na jugozapadu, Malom Kapelom na sjeveru, Velikom Kapelom

na sjeverozapadu i Plješivicom na istoku. Danas je povijesni prostor Like gotovo cijeli u granicama Ličko-senjske županije, osim manjih dijelova koji su pod Karlovačkom i Zadarskom županijom. Još od prvih spomena hrvatskog teritorija i to se područje pojavljuje kao ustrojen i naseljen prostor, iako podijeljen nešto drugačije nego danas. Od srednjeg vijeka, osmanskih upada i kasnije habsburške uprave, taj teritorij promijenio je nekoliko uprava, podjela teritorija, ali najznačajnije od svega, sam sastav stanovništva koji je dakako rezultirao brojnim političkim, društvenim, gospodarskim i kulturnim promjenama samog područja.

Prije osmanskih osvajanja, Lika je u srednjem vijeku bila dobro razvijen i naseljen teritorij. Iz sekundarnih izvora mogu se pronaći podaci o brojnim naseljima koja je nastanjivalo tadašnje ličko plemstvo i njihovi podanici. Kako bismo dobili bolji uvid u stanje stanovništva za vrijeme srednjeg vijeka te uočili kasnije promjene po istim tim naseljima, potrebno je prvo teritorijalno sagledati cijeli lički teritorij.

Područje današnje Like u vremenu prije osmanskih osvajanja dijelilo se na više upravnih jedinica. Prema zapisima bizantskog cara Konstantina Porfirogeneta u njegovu djelu *De administrando imperio*, Hrvatska se dijeli na jedanaest župa, a tri otpadaju na današnji prostor Like: Krbava, Lika i Gatska¹. Smatrale su se plemenskim župama kojima je na čelu bio župan, a zajednički vladar bio je hrvatski ban.² Posljednja se spominje već 818. i 823. u franačkim spisima gdje se Borna pojavljuje kao vladar Gatske³. Pretpostavlja se da nazivi Like i Krbave isto potječu iz tog vremena, no može biti i da je Gatska bila općenit naziv za cijelo to područje u 8. stoljeću.⁴

Dalje, u ispravi kralja Petra Krešimira IV. Lika se spominje kao teritorij koji spada pod nadležnost rapske i ninske biskupije. Prema tim spisima, Lička se župa raspala na više upravnih jedinica, najprije u 10. stoljeću, a onda u 11. i 12. stoljeću na šest upravnih jedinica. One se također spominju kao župe u kasnijem srednjem vijeku, a nazivaju se Odorje, Hotuča, Podgorje, Lika, Bužani i Bočać. Stara župa Krbava se također u narednim stoljećima raspada na više manjih jedinica, s Krbavskim poljem u središtu, dok je Plješevica bila prirodna međa na istoku. Gatska župa se, s druge strane, također raslojila na nekoliko manjih dijelova te se od 1163. na njezinu području navode Modruš, Novigrad, Vinodol, Plasi, te 1185. Drežnik, kada nestaje župa Plasi, koja dijelom spada pod Drežničku župu. Na moru se nalazio Senj, koji je obuhvaćao manje samostalno područje koje i u kasnijem razdoblju zadržava taj položaj.⁵

¹ U nekoj se literaturi spominje i kao Gacka.

² MARKOVIĆ, *Ličani kroz povijest*, 21.

³ Dux Guduscanosum – knez Gačana

⁴ MARKOVIĆ, *Ličani kroz povijest*, 21.

⁵ PAVIČIĆ, *Seobe i naselja u Lici*, 15 -17.

O staroj Ličkoj župi postoje zapisi iz sredine 13. stoljeća prema kojima se može zaključiti da je Lika zauzimala područje gornjeg i srednjeg toka rijeke Like. Između 950. i 1071. stara župa se podijelila na tri manje: Liku, Bužane i Bočac.⁶ Samo središte te župe ne spominje se u starijim zapisima i ne može se sa sigurnošću tvrditi gdje se nalazio. Prema pretpostavkama trebao se nalaziti na području od Smiljana do Podova. Donja Lika pojavljuje se u ispravama 1263., a obuhvaća mjesta Kaseg, Sičevo, Grebenar i Brotnjane. Kasezi su se nalazili na području današnjeg Gospića.⁷ Na području samog Kasega živjeli su Mogorovići, Korini, Vidasi, Prohočići, Ljutčići i Lukšići. Ipak, najviše zemlje na tom području posjedovali su Mogorovići i Lagodušići, također jedan od starohrvatskih rodova. Nastanjivali su područje oko potoka Balatina, a središte im se nalazilo u Starom Budaku.⁸

Gornja Lika većim dijelom pripadala je plemenu Mogorovića, koji su zauzimali njezine zapadne i središnje predjele. Glavno središte bio im je Ribnik, u kojem su sagradili utvrdu koja se spominje 1439. i u ispravama ga zovu „grad na Gornjoj Lici“.⁹ Mogorovići i Tvrtkovići su plemićke obitelji koje su imale svoje posjede na današnjem tlu Like.¹⁰ Od Mogorovića je nastala posebna kuća Tvrtkovića, a iz nje od Tvrtkova sina Tomasa, koji je bio podban između 1446. i 1448., nastaje novi ogranak Tomesići. Njemu je pripadala utvrda u Bilaju koja se već 1509. nalazila u rukama Ivana Karlovića.¹¹ Nakon podjele Lička župa je zauzimala prostor oko gornjeg i donjeg toka rijeke Like.¹²

Buška župa spominje se u povelji kralja Petra Krešimira IV. kao župa koja spada pod Rapsku biskupiju, a u zapisima Splitskog sabora 1185. spominje se kao dio Senjske biskupije.¹³ Prvo se dijelila na Bužane i Bočas, koji je sa svih strana bio okružen teritorijem Bužana, ali je nosio svoje posebno ime i bio je njezina autonomna župa. Također se prvi put spominje u ispravi kralja Petra Krešimira IV. te se navodi da je područje obuhvaćalo polje donje Like. Mjesta koja su činila to područje bila su Gornji Kosinj, Srakvina, Hotilja Vas, Buci, Botuci, Mala Vas i Psivići, a glavno mjesto župe bilo je selo Bočaj. Upravno središte Buške župe nalazilo se u Potorjanu, a utvrda se nalazila na brdašcu koje je bilo izgrađeno između Oteša i Ostrovice vjerojatno u 12. stoljeću. Ostaci utvrde vidljivi su i danas na visokoj glavici, a zapadno

⁶ MARKOVIĆ, *Ličani kroz povijest*, 23.

⁷ Isto, 19 – 20.

⁸ Isto, 27.

⁹ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 30.

¹⁰ Više o Mogorovićima u: MARKOVIĆ, „O etnogenezi stanovništva Like“, 26 – 32.

¹¹ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 28.

¹² MARKOVIĆ, *Ličani kroz povijest*, 24.

¹³ Isto, 34.

od gradine nalazila se župska crkva. Osim imena Potoranj utvrda je nosila i naziv Bužan, koji se spominje 1438. i 1439., a taj naziv vjerojatno dolazi od plemena Bužana, koje je na taj prostor doselilo zajedno s Hrvatima. Spomenuta gradina i crkva u Bužimu napuštene su krajem 12. stoljeća i tada je središte župe preseljeno na mjesto koje danas nosi ime Aleksinac. Tamo je postojala mlađa gradina u čijem se podgrađu u doturskom razdoblju razvilo značajno trgovačko i obrtničko središte.¹⁴

Susjedno kosinjsko područje tijekom 14. i 15. stoljeća bilo je dobro naseljeno te se tamo nalazilo još jedno gospodarsko središte Buške župe. Biskup Glavinić u opisu svog puta po Lici spominje Kosinj kao važno crkveno i kulturno središte Like te navodi kako su se tamo tiskale prve hrvatske knjige na glagoljici, a da su kosinjsku tiskaru uništili Osmanlije. Naravno, taj podatak nije uspješno provjeren do danas.¹⁵

Na istočnom dijelu Buška je župa obuhvaćala današnje Perušičko polje. Zbog plodnog tla to je područje bilo dobro nastanjeno prije osmanskih upada, a o samom položaju govori i činjenica da je područje dobro naseljeno još od vremena kada su na tom teritoriju obitali Japodi. Prostor bilježi čak 9 crkvi, što znači postojanje i tolikog broja naselja.¹⁶ U srednjem vijeku to mjesto se nazivalo Buška Vrhovina i imalo je dobru utvrdu koju su u kasnijim razdobljima zauzeli Osmanlije.¹⁷ Prema zapisima Biskupa Glavinića, tu su vidljivi ostaci dvorova u kojima su živjeli ugledniji Osmanlije. Naselje Vrhovina opisano je u darovnici Anža Frankopana iz 1495. godine, kojom on taj posjed daruje braći Petru, Marku i Gašparu Perušiću. Napominje se u ispravi kako je to mjesto već darovano Perušićima, ali se tim putem darovanje obnavlja i utvrđuje. U rukama plemića Perušića Buška župa nalazi se već 1487. i već te godine u jednoj listini se spominje kaštel Perušić. Pod kaštelom se u tom razdoblju nije nalazilo veće naselje, koje se pak proširilo pod osmanskom vlašću.¹⁸

Stanovništvo tih dviju župa vjerojatno je došlo za vrijeme velike seobe naroda zajedno sa Slavenima i Avarima, dok su Bužani došli nešto malo kasnije. Zanimljivo je da vlaško romansko stanovništvo nije bilo toliko zastupljeno na ovom području koliko na području Ličke župe, za što je vjerojatno zaslužan njegov položaj jer u toj župi nije bilo toliko plodnih planinski pašnjaka. No, Bužani su se dosta brzo pomiješali sa susjedima te je to područje vrlo brzo naseljeno stanovništvom susjedne Like, Luke, Sidrage i Nina te se može pretpostaviti da je krajem srednjeg vijeka na

¹⁴ Isto, 36.

¹⁵ MARKOVIĆ, *Ličani kroz povijest*, 40.

¹⁶ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 69 – 70.

¹⁷ MARKOVIĆ, *Ličani kroz povijest*, 42.

¹⁸ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 70.

teritoriju Buške i Bočačke župe bilo oko 3000 naseljenih domova, što je otprilike 15 000 stanovnika.¹⁹

Istočnije od ovih teritorijalnih jedinica Like nalazi se pet srednjovjekovnih župa: Krbava, Hotuča, Odorje, Srb i Lapac, koje su zbog svog položaja prve bile na udaru osmanskih prodora u narednim stoljećima. Krbava se kao župa navodi već oko 950. u spomenutom djelu bizantskog cara Konstantina Porfirogeneta. Prema Markoviću, Krbava je župsku samostalnost stekla dosta rano, možda već u 9. stoljeću.²⁰ Ona u to vrijeme nije imala pravu upravnu samostalnost koja je proizlazila iz župskog uređenja. Staro središte nosilo je ime kao i sama župa, a razvilo se na nižem tlu, dok su kasnije u uzvisinama izgrađene upravne zgrade gdje je nastalo mjesto Udbina, koje se raširilo i na nizinske predjele.²¹ Krajem 12. stoljeća na Udbini je osnovana Krbavska biskupija, gdje je podignuta crkva sv. Jakoba. Osmanska opasnost tom mjestu prijeto od 1460. godine, kada se biskupsko središte seli u Modruš.²²

O staroj župi Hotuči ima vrlo malo sačuvanih podataka iz tog razdoblja. Po imenu se može zaključiti da je središnje područje zauzimalo dolinu potoka Hotučice. Na tom području izgrađena je utvrda koja je nazvana Gradac, a za vrijeme osmanske uprave ustaljuje se naziv Gračac, što nas upućuje na sam položaj grada.²³

Župa Odorje također se slabo spominje u pisanim izvorima. Središte te župe, po svemu sudeći, bilo je u Zvonigradu, utvrdo u dolini Zrmanje.²⁴ Jedini sačuvani podaci su oni o posjedovanju, po kojima se može zaključiti da je oko 1220. gospodar Zvonigrada i cijelog Odorja bio Višen iz plemena Šubića. Krajem 14. i početkom 15. stoljeća to je bio posjed Nelipčića, a zatim posjed Anža Frankopana. Nakon toga to je područje bilo pod upravom krbavskog kneza Karla Kurjakovića, a zatim njegova sina Ivana Karlovića.²⁵ Također, već krajem srednjeg vijeka na tom području bilo je dosta katoličkih Vlaha.²⁶

Srpska župa obuhvaćala je područje istočno od Hotučice, sjeverno od Odorja, zapadno od Unca i južno od Lapca oko potoka Sredice i Dabašnice, Unskog vrela i gornje Une. Također je vrlo malo zapisa o ovoj župi. Prema ispravi iz 1345. vidi se da je u tom području središte bio grad Srb, koji je pripadao kralju. Stanovništvo na

---

¹⁹ MARKOVIĆ, *Ličani kroz povijest*, 43.

²⁰ Isto, 48.

²¹ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 79.

²² MARKOVIĆ, *Ličani kroz povijest*, 49.

²³ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 76 – 77.

²⁴ MARKOVIĆ, *Ličani kroz povijest*, 59.

²⁵ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 78.

²⁶ MARKOVIĆ, *Ličani kroz povijest*, 59.

tom području bilo je kmetsko i posjedničko, a grad je bio sazidan na visokom brdu iznad potoka Sredice. Lapačka župa nalazila se između Plješivice i Une, smještena istočno od Unca i Pseta te južno od Nebljuha. Isprava iz 1258. govori kako je Ladislav Gušić, sin krbavskog župana Jakoba, darovao Hreljčevićima i Bogdosavljevićima iz plemena Lapčana svoj posjed u Gomiljanima i Bužanima.²⁷

Posljednja župa ličkog područja nalazi se zapadno od središnjeg dijela današnje Like, a nosila je naziv Gatska ili Gacka. Ime je dobila po plemenu Gačana, koji se spominju prije ostalih plemena i župa. Pleme Goduschani spominje se u analima franačkog pisca Einharda, koji piše o poslanicima kneza Borne. Sama Gatska župa spominje se u Konstantinovim spisima kao jedna od tri ličke župe kojima upravlja hrvatski ban. Od 1219. pa do 1269. kraljevom darovnicom bila je u vlasništvu templara, a nešto kasnije sama Gatska i Senj darovani su Frankopanima, u čijem su posjedu i ostale do pada Like i Bužana pod osmansku vlast, kada je na području te župe osnovana Vojna krajina. Središte stare Gatske župe bio je Otočac, utvrđeni grad koji se nalazio na otočiću koji je okruživala rijeka.²⁸ Važno je napomenuti da je spomenuta župa ostala jedini teritorij Like koji nije potpao pod osmansku vlast.²⁹

Osmanlije na teritoriju Like i njezin ustroj

Osmansko se Carstvo u kratkom roku uspjelo proširiti na gotovo cijeli teritorij Like osvojivši sve srednjovjekovne župe koje su se nalazile na tom prostoru, osim Gacke, koja je do kraja njihove prevlasti ostala granična crta Carstva i Vojne krajine.³⁰

Lika i Bužane bile su dvije župe na današnjem području Like koje su imale najviše stanovništva te bi okupljanje banske vojske na tom području označilo mogućnost za pružanje pomoći odredima kod Knina i Pozrmanja. Stoga, kako bi zaštitili dosada osvojene dijelove, Osmanlije upadaju i na susjednu zemlju s ciljem smanjivanja opasnosti od gubljenja već osvojenog teritorija.³¹

Kako je Bosna već bila njihov teritorij, dolazi do utvrđivanja granica Ključ, Kamengrad, Glamoč i Livno, a samo zaleđe naseljavalo je starosjedilačko stanovništvo koje je prešlo na islam početkom 16. stoljeća. Prvi osvajački pothvati bile su stare župe Sana, Pset, Unac, Srb, Knin, Luka i Cetina kako bi od tamo lakše osvojili Ho-

²⁷ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 87 – 89.

²⁸ Isto, 92 – 93.

²⁹ Vidi: MARKOVIĆ, *Ličani kroz povijest*, 44 – 49.

³⁰ PAVIČIĆ, *Seobe i naselja*, 110 – 111.

³¹ Isto, 111 – 112.

tuču, Odorje, Krbavu, Liku i Bužane, te preko tih krajeva dalje nastavili na sjever i sjeverozapad. Između 1503. i 1526. uspjelo im je osvojiti Cetinu, Unac, veći dio Sane i Velikog Pseta, te zatim stare župe koje su im bile na putu prema željenom teritoriju. Širenja su se odvijala na dva načina, mirnim putem, pridobivanjem naroda na svoju stranu, te oružanim napadima, što je bilo znatno zastupljenije.³²

Osvojene dijelove ličkog teritorija osmanske vlasti 1527. godine uređuju kao novu upravnu jedinicu. Prvo je to područje do 1537. godine bilo priključeno Bosanskom pašaluku, zatim Kliškom sandžaku do 1580. godine. Nakon toga osnovan je Krčko-lički sandžak, koji je kao upravna jedinica postojao sve do kraja njihove vlasti na tom području.³³ Što se tiče same teritorijalne uprave, do 1680. godine oko petnaest kadija imalo je svoje sudbeno-upravno središte unutar današnjih granica. Kadiluk je bio sudbeno-upravno područje koje se oslanjalo na demografske i geografske čimbenike za razliku od vojno-upravnih sandžaka. Kadiluk je mogao biti uspostavljen tek kada je na tom prostoru postojalo naselje ili muslimanska zajednica u kojoj je kadija mogao sudovati po šerijatskim pravima. Često su kadiluci osnivani, ukidani, spajani i dijeljeni prema interesima vlasti ili manjih grupa³⁴. Tako je, na primjer, teritorij Ličko-krčkog sandžaka bio nadležan kadiji u Kninu, no u ličkom i krbavskom kotaru bili su smješteni nijabeti. Nahija³⁵ je u drugoj polovini 16. stoljeća moglo biti oko 130. Vojno-upravni potkrugovi u sandžacima nazivali su se vojvodalucima i njih je bilo nekoliko desetaka. Financijsko upravna područja nazivala su se eminluci, a emini su bili istaknuti vojni zapovjednici, često osobe koje su obavljale dužnost sandžakbega³⁶ ili kapetana za cijelo pogranično područje te su bili podčinjeni beglerbegu.^{37 38}

Osim redovitih četa, u osvajanju novih krajeva, važne su bile i neredovite čete. Njihova je zadaća bila održavanje mira na granicama. Nova područja su osvajali tako da su na neprijateljsko područje prvo slali neredovite čete kojima je zadaća bila opljačkati zemlju u koju su upale, a zatim opet održavati mir na graničnim dijelovima i ponovo vršiti upade. Razlika između četa bila je ta da su redovite čete osvajale utvrđene gradove i sudjelovale u otvorenim bitkama, dok su neredovite osvajale

³² Isto, 103 – 104.

³³ KRUIHEK, „Turske utvrde i kule u Lici i Krbavi 1527. – 1689. godine“, 473.

³⁴ Nijabet, turc. – ispostava

³⁵ Nahija, turc. – upravna jedinica manja od kadiluka, kotor, okružje

³⁶ Sandžakbeg, turc. – vrhovni vojni i upravni poglavar u sandžaku

³⁷ Beglerbeg, turc. – zapovjednik pokrajine ili vojnog područja

³⁸ HOLJEVAC, MOAČANIN, *Hrvatsko-slavonska vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva u ranom novom vijeku*, 114 -115.

iznenadnim upadima, pljačkanjem i robljenjem stanovništva, što je rezultiralo velikim brojem zaplijenjene stoke, ali i roblja.³⁹

Početak 16. stoljeća, osmanski odredi sve više napreduju na hrvatskom teritoriju. Već 1513. u Cetini su u svoje redove unovačili dvije trećine starosjedilačkog stanovništva koje je bilo sposobno za borbu. Vojvoda cetinskih martologa bio je Muratbeg, čovjek rodom iz Šibenika koji je kao mladić primio islam. To je samo jedan od primjera razrađene osmanske tehnike pridobivanja novog ljudstva, što je bilo sasvim uobičajeno. Upravo je Muratbeg sudjelovao u osmanskim osvajanjima sjeverozapadnih krajeva. Veći odredi osmanske vojske na područje između Une i Like dolaze tek od 1514. godine u organizaciji samog Muratbega i u pljačkanju Krbave, Like i Bužana porobljavaju približno 3000 ljudi i priskrbljuju mnogo blaga. Godinu nakon toga upadaju preko Like i Bužana u okolinu Senja, gdje pale tri utvrde i zarobljavaju nešto ljudstva. Iako su pokušavali što dublje ući u jugozapadni dio tog prostora, što se vidi iz samih napada na Senj, jaka utvrda, ali i pomoć redovne vojske te uskočkih redova osigurali su taj prostor sve do kraja borbi s Osmanlijama.⁴⁰

No najisturenije područje prema granici s Bosanskim pašalukom bilo je krbavsko područje koje je od 1519. godine sve teže podnosilo osmanske upade.⁴¹ Većina posjeda od Une do Velebita osvojena je do 1527. godine. Utvrda u Udbini još uvijek je bila neosvojena, no Osmanlije su samim teritorijem slobodno prolazili. Nakon pada Obrovca, Muratbeg je poslao malu četvu koja je trebala osvojiti Udbinu. Već u svibnju 1527. Udbina je bila pod osmanskom vlašću, a u srpnju 1527. Karlović izvještava o gubitku Krbave i Like. Tim događanjima i službeno započinje osmanska vladavina koja je na tom području potrajala gotovo dva stoljeća.⁴²

Prostor Vojne krajine

Iako je veći dio Like bio pod osmanskom vlašću, njezini sjeverni dijelovi ostali su u sastavu hrvatskih zemalja. Granična crta nalazila se od Krasna do izvora Gacke, zatim do Turjanskog i utvrde Prozor, koja se nalazila sjeverno od Korenice. Daljnji prodor Osmanlijama priječile su tvrđave Otočac i Prozor na Gackom polju te Vrhovine i spomenuti Prozor u blizini Korenice. Upravo zbog tih utvrda, hrvatsko-osmanska granica ostala je nepromijenjena sve do povlačenja Osmanlija s tih

³⁹ Isto, 101.

⁴⁰ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 108.

⁴¹ Isto, 109.

⁴² PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 119.

prostora.⁴³ Bila je to granica između osmanskog i hrvatskog teritorija, a spomenute utvrde i hrvatsko stanovništvo teritorijalno od 16. stoljeća potpadaju pod upravnu jedinicu koja se zvala Vojna krajina. Ona je obuhvaćala šire pogranično područje u hrvatskim i drugim zemljama koje su u 16. stoljeću bile okupljene pod habsburškom krunom, a graničile su s Carstvom te imale poseban vojni poredak. Unutar hrvatskih zemalja bio je uobičajen naziv Hrvatsko-slavonska vojna krajina.⁴⁴

Krajina svoje početke ima još u 15. stoljeću, kada kralj Matijaš Korvin nakon pada Bosne osniva Jajačku i Srebreničku banovinu, koje su trebale štititi jugoistočnu granicu Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Osim stvaranja tih banovina, u začetke Vojne krajine ubraja se i stvaranje Senjske i Otočke kapetanije krajem 15. i početkom 16. stoljeća. O Otočkoj kapetaniji možemo govoriti kao o teritorijalnoj jedinici koja je pokrivala područje Gacke, ali su jezgru te kapetanije činile utvrde Otočac, Brlog i Prozor, što znači da su kapetanijske ovlasti prije svega bile vezane za utvrde i vojne posade. Bila je to vojna struktura koja je u 200 godina uspjela očuvati prostor Gacke od osmanskih osvajanja. U 17. stoljeću nije bilo većih borbi, što se odrazilo i na stanovništvo koje se povećalo u tom razdoblju. Ipak, s obzirom na vojni karakter tog prostora, stanovništvo je osciliralo tijekom godina tako da se vojska, ali i civilno stanovništvo obnavlja doseljavanjem ljudi iz hrvatskog zaleđa. Konkretno, najviše je u 17. stoljeću bilo uskočkih obitelji koje su habsburške i mletačke vlasti raselile iz Senja. Drugi značajni doseljenici bili su Vlasi koje je krajiška vlast naseljavala u Brlog, današnje Staro selo, na područje Vrhovina i Otočca.⁴⁵

Na novoustrojenom krajiškom području nalazila se hrvatska i krajiška vojska koja je bila na raspolaganju banu Karloviću za obranu teritorija od daljnjih upada neprijateljskih odreda. Već su spomenute brojne utvrde i dvorci koji su se nalazili duž teritorija Like i koje su mogle poslužiti kao dobro uporište za obranu, no najveći problem bio je taj što je većina stanovništva migrirala te se nije imao tko pobrinuti za samu obranu. Budući da je krajiška vojska tek bila oformljena, nije još postojala dovoljno dobro razrađena taktika koja bi mogla zaprijetiti već dobro uhodanoj osmanskoj vojsci. Osmanlije nisu izravno napadali teritorij, već su ulazili u pojedine ličke gradove i sela. Krajiška obrana pojačavala se s narednim godinama s obzirom na to da je gubljenje teritorija bilo sve značajnije, a razvoj situacije išao sve više na štetu hrvatskih zemalja i Habsburgovaca.⁴⁶ No iako su se reorganizacijom i

⁴³ MARKOVIĆ, „O etnogenezi stanovništva Like“ 79.

⁴⁴ HOLJEVAC, MOAČANIN, *Hrvatsko-slavonska vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva u ranom novom vijeku*, 9.

⁴⁵ HOLJEVAC, *Gackom kroz povijest*, 69.

⁴⁶ MARKOVIĆ, „O etnogenezi stanovništva Like“, 70.

preuređenjem Vojne krajine zaustavila osvajanja, širenje osmanskog utjecaja na lički prostor nije jenjavalo, o čemu govori i činjenica kako je između 1576. i 1586. oko pet tisuća balkanskih Vlaha naseljeno na područje Vojne krajine.⁴⁷

Stanovništvo i naselja pod novom vlašću

Lika i Krbava bile su toliko opustošene da su gotovo pola stoljeća ostale nenaseljene. To se može zaključiti po spomenu prvih nahija o kojima se prvi put govori 1574. U tom periodu Osmanlije su počeli naseljavati Vlahu na to područje. Oni su u Lici zaposjeli oko dvadeset napuštenih gradova i mjesta. Nadvojvoda Ernest je u lipnju 1577. predlagao kralju Rudolfu da se to stanovništvo protjera od tamo zbog obrane granice. Iako je kralj prihvatio prijedlog, od te namjere nije bilo ništa zbog toga što je iziskivala značajna novčana davanja i ljude, a to u tom trenutku nije moglo biti realizirano. Zajedno s Vlasima, u Liku i Krbavu pristizali su spahije i muslimansko stanovništvo naseljavajući vojna uporišta i važnija naselja u kojima su od početka činili većinu ukupnog stanovništva.⁴⁸

Od 1523. godine Osmanlije sve više napadaju područje Like i Bužana pa sve do Podgorja. Iste te godine zabilježeno je iseljavanje stanovništva Krasna, mjesta na jugozapadnom dijelu Buške župe, koja je u tom razdoblju bila opustošena.⁴⁹ Teritorij od gornje i srednje Une pa do Velebita u potpunosti je bio osvojen do 1527. Iste godine osvojena je Udbina kao veće i značajnije mjesto, te perušička utvrda kojom su se Osmanlije služili u narednim godinama. Bilo im je potrebno neko vrijeme da utvrde svoju vlast, raspodijele vojsku po utverdama i provedu upravu na osvojenom teritoriju. Udbina je bila središte novoosvojenog teritorija, a tome je zasigurno doprinijela dobro sačuvana utvrda i nekoliko velikih zgrada koje su u prijašnjem razdoblju imale funkciju dvorova krbavskog biskupa i plemića Kurjakovića. Nakon nje, manji ili veći odredi smješteni su u Zvonigrad, Gračac, Komić, Ostrovicu, Bilaj, Novi, Perušić i Mrsinj.⁵⁰

Također, važno je u ovom kontekstu spomenuti i lički teritorij koji je ostao slobodan, no na čiji je razvoj i organizaciju itekako utjecala osmanska blizina. Otočka biskupija nestaje početkom 16. stoljeća te to područje potpada pod jurisdikciju Senjske biskupije. Razlog njezinu nestanku sve je jači pritisak Osmanlija koji će prouzročiti i veće migracije u narednih nekoliko godina. Gatska ili Gacka župa od

⁴⁷ Isto, 73.

⁴⁸ MAŽURAN, Ivo, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, 217.

⁴⁹ PAVIČIĆ, Stjepan (1991.) *Iz prošlosti Krasna i okolice*, Senjski zbornik, broj 18, str. 260.

⁵⁰ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 128.

1520-ih godina nalazi se na prvoj crti obrane od Osmanlija i postaje najisturenijim dijelom tog teritorija kojem je prijetila stalna opasnost od Osmanlija. Za razliku od Like i Krbave, koje su bile najizloženije osmanskim prodorima, područje Gacke i njezino središte Otočac bilo je u nekoj mjeri sigurnije, no to nije značilo da se migracije nisu odvijale i na tom području. Ipak, bitno je naglasiti da razmjeri nisu bili isti kao u ostale dvije župe koje je napustilo gotovo sve staro stanovništvo. Na području Gacke zadržala se jezgra starog stanovništva te je zahvaljujući tome održan kontinuitet naseljenosti do revitalizacije u 17. stoljeću. Gacka župa uspjela je održati samostalnost iako je njezina glavna utvrda u Otočcu bila gotovo sasvim napuštena u nekim trenutcima. Ipak, granica nikad nije prešla područje Vrhovina, koje je bilo određena „tampon zona“, teritorij koji nije pripadao nikome.⁵¹

Naselja

Istočni dio Like dobio je novo ime te se nazivao Lički sandžak. To upravno područje zauzimalo je prostor Zakrčja, Kotare, Bukovicu, Kninsko polje, Odorje, Hotuču, južnu Krbavu, Liku i Bužane. U sjevernom dijelu od Hotuče pa do Bužana nalazile su se utvrde Zvonigrad i Gračac. Od spomenutih dvadeset kaštela najvažniji su bili Udbina, Bilaj, Novi, Budak Stari i Budak Novi te Grebenar. Osmanlije su to područje upravno podijelili na sedam kotareva i nekoliko vojvodstava.⁵²

Lički sandžak upravno je bio podijeljen na gračački, udbinski, bunički, boričevački, ribnički, novski i perušički kotar, od kojih je svaki obuhvaćao razmjerno područje oko svog središta. Vojvodstva su pak bila ustrojena oko jačih tvrđava koje su se nalazile u perušičkom, novskom i ribničkom kotaru. Vojvodstva su ležala u Lovincu, Raduču, Metku, Vraniku, Mogoriću, Selbaru, Pavlovcu, Vrepcu, Barletama, Ostrovici, Novom, Počitelju, Smiljanu, Budaku, Širokoj Kuli, Grebenaru. S obzirom na to da su tri spomenuta kotara zauzimala područje nekadašnjih župa Like i Bužana, na tom prostoru nalazile se veće ili manje utvrde koje su gradila plemena Mogorovića i Lagodušića, a koje je nova vlast ponovo osposobila za upotrebu.⁵³ Popisi utvrda ne navode sve utvrde koje su se nalazile na tom području, već se spominju samo bitnije. Godine 1577., kada je već uređena vojna obrana osmanske Like, popisane su tek veće utvrde poput Udbine, Bunića, Ostrovice, Bilaja i Boričevca.⁵⁴

---

⁵¹ HOLJEVAC, *Gackom kroz povijest*, 60.

⁵² PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 133.

⁵³ Isto, 134.

⁵⁴ KRUHEK, „Turske utvrde i kule u Lici i Krbavi 1527. – 1689. godine“, 484.

U gračaćkom kotaru važna vojvodstva nalazila su se u Zvonigradu i Brvnu, a u udbinskom kotaru u Pišaću, Kominu i Podlopcu. Bunički kotar imao je bitna vojvodstva u Prozoru, a Boričevac u Ostrovici i Srbu. Vojvodstva i manja utvrđenja na tom teritoriju važna su zbog razvoja stanovništva na tom području. Svaki je kotar imao jedno važno središte u kojem su se okupljale glavne vojne i građanske vlasti sa svojim upravnim činovništvom. Prema osmanskim običajima, oko tih središta su zatim nastajala trgovišta koja su naseljavali trgovci i obrtnici, a pored njih su se naseljavali veliki posjednici kojima je bilo važno nastanjivati zaštićena područja. Ono što je središte kotara bilo u širem smislu, to je središte vojvodstva bilo u užem. Naselja su se osim opisanim putem gradila i oko manjih utvrđenja, bitno je bilo da su ta utvrđenja pak pružala sigurnu zaštitu. Središta kotareva i vojvodstava većinom su bila muslimanska naselja, a manja utvrđenja i naselja oko njih također je naseljavalo isključivo muslimansko stanovništvo. Prema tim podacima, na opisanom prostoru nalazilo se zasigurno osam velikih kotarskih naselja i dvadesetak građenih oko manjih naselja.⁵⁵

Velika mjesta imala su značajna trgovišta koja su se prema osmanskom uređenju dijelila na mahale.⁵⁶ Središte je bilo smješteno u nadležnoj tvrđavi koju su nastanjivali upravni i vojni činovnici. Ispod grada, to jest utvrde, u pravilu se nalazilo podgrađe koje je nastanjivalo gradsko stanovništvo te je najveći dio muslimanskog naroda živio upravo u tim mjestima. Osim tog tipa razvio se i drugi tip naselja koji se sastojao od nekoliko manjih muslimanskih sela koja su razvijala oko glavne utvrde i s njom činila cjelinu. Takav tip naselja bio je karakterističan za Perušić, Budak, Široku Kulu, Grebendar i Smiljan. Nedaleko od Široke Kule nalazio se spomenuti Grebenar, naselje s utvrdom i podgrađem. Muslimansko stanovništvo nalazilo se i u Ostrovici i Barletama i to su bili uglavnom posjednici. Budak je bio jaka utvrda koju je nastanjivalo moćno muslimansko stanovništvo.⁵⁷

Na području nekadašnje Hotuče, glavno muslimansko naselje razvilo su u Gračacu, gdje je velik broj zgrada bio očuvan po njihovu dolasku. Prema spomenutom popisu, u istom razdoblju tu se nalazilo oko pedeset vojnika koji su sa svojim obiteljima činili stanovništvo same utvrde. Samo podgrađe naseljavalo je muslimansko stanovništvo u oko stotinu kuća. Utvrdu je nastanjivala i nekolicina aga koji su zapovijedali okolnim martološkim odredima. Gračac je kao kotarsko središte napredovao brzo tijekom 17. stoljeće te se pretpostavlja da je pred kraj osmanske vlasti brojio tristo muslimanskih kuća. To je bilo ugledno stanovništvo koje je pod svojom

⁵⁵ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 134.

⁵⁶ Mahala, turc. – ulica, dio sela, gradska četvrt, zaselak.

⁵⁷ KRUIHEK, „Turske utvrde i kule u Lici i Krbavi 1527. – 1689. godine“, 485.

upravom držalo po nekoliko stotina vlaških martologa. Prema zapisu biskupa Glavinića, gračački kotar iznimno je prostran i zauzima središte od Krbave do mora, Popinu i Zrmanju. U gračačkom kotaru razvila su se tri značajna vojvodstva. Prvo se nalazilo u starom središtu Zvonigradu, a drugo na području stare župe Srb u istoimenom mjestu. Kroz Srb je prolazila važna cesta koja je spajala osmanske zapadne i istočne dijelove osvojenog teritorija. Treće vojvodstvo nalazilo se u Brvnu, koje je do kraja osmanske vlasti moglo imati i šezdesetak porodica.⁵⁸ Po popisu stanovništva Like iz 1620. u Brvnu je bilo 15 naseljenih kuća, u Srbu 10, a u Zvonigradu 30.⁵⁹

Boričevački kotar nalazio se na području nekadašnje Lapačke župe i njegove središte je bilo u Boričevcu, a vojvodstva su se nalazila u Ostrovoci i Lapcu. U samoj utvrdi koju su gradili stari lapački plemići, bio je smješten aga koji je zapovijedao gradskim vojnicima i područnim martološkim odredima. Vojnička posada je u vrijeme popisa stanovništva iz 1620. imala oko trideset vojnika, a u samoj utvrdi nalazilo se oko osamdeset kuća. Do kraja osmanske vlasti taj broj je zasigurno rastao. U Ostrovici, koja je činila vojvodstvo, nalazilo se šezdeset kuća, a upravu je imao dizdar⁶⁰. U Lapcu je također postojalo muslimansko naselje, ali je bilo posjedničkog i ratarskog karaktera. Na tom području bilo je mnogo martološkog stanovništva kojim je zapovijedao aga. Dakle, u samom boričevačkom kotaru pred kraj osmanske vlasti moglo je biti oko 500 do 600 muslimanskih kuća. Nakon potjerivanja osmanskih odreda s tog područja mirom je kasnije taj prostor podijeljen tako da su Boričevac i Lapac pripali hrvatskim zemljama, a Ostrovica je ostala Bosni. Muslimani su napustili stare posjede i preselili se s druge strane Une, a martološko stanovništvo i poslije mira ostalo je na tom području.⁶¹

Središte ribničkog kotara bio je Ribnik, koji je oko 1620. imao mali vojni odred od 50 vojnika, a pod gradom se nalazilo podgrađe sa stotinjak kuća. Značajan je zbog svoje utvrde koju su Osmanlije preuzeli. Nedaleko od utvrde nalazilo se nekoliko sela koja su sveukupno imala 150 kuća. U gradu se nalazio beg i dva do tri age. Ribnik opisuje i biskup Glavinić 1690. pišući da je tu pod osmanlijama bilo 120 kuća.⁶² Milan Kruhek također navodi da je u Ribniku živjelo 120 stanovnika, ali je to vjerojatno broj bez vojne posade. Također, navodi kako se tu nalazio beg koji je bio zadužen za mjesno sudište.⁶³ Kada su se Osmanlije povlačili i nakon što su karlovački krajišnici osvojili podgrađe, muslimansko stanovništvo koje se nalazilo na tom području, predajom i

⁵⁸ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 136.

⁵⁹ MARKOVIĆ, „O etnogenezi stanovništva Like“, 76.

⁶⁰ Dizdar, turc. – zapovjednik tvrđave u Osmanskom Carstvu

⁶¹ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 137.

⁶² MARKOVIĆ, „O etnogenezi stanovništva Like“, 77.

⁶³ KRUHEK, „Turske utvrde i kule u Lici i Krbavi 1527. – 1689. godine“, 497.

ugovorima o slobodnom odlasku prešlo je osmanski teritorij u Bosni. U južnom dijelu kotara nalazila su se dva vojvodstva, medačko i radučko.⁶⁴ Prema popisu koji je radila osmanska vlast, posada je u tom mjestu imala oko 60 vojnika, a u podgrađu se nalazilo oko 100 kuća s preko 500 glava. U sastav tog kotara ulazila su dva vojvodstva, Raduč i Medak s oko 50 kuća. Obnovljena je i stara tvrđava u Novom te je i to mjesto funkcioniralo kao kotarsko središte s posadom od pedeset vojnika. Područje je bilo dobro naseljeno zbog plodnog tla, a u sastav kotara ulazila su četiri vojvodstva sa središtima u Bilaju, Smiljanu, Ostrovici i Kosinju. Popis osmanskih utvrda i utvrđenja iz 1643. govori i o utvrđi Novi, koja ima posadu od 94 vojnika te da se u mjestu nalazio dizdar koji je imao plaću od 22 akče.⁶⁵ Najrazvijeniji je bio Bilaj, čije se podgrađe razvilo u trgovačko središte koje je imalo oko 250 kuća. On se i kao važna utvrda spominje 1643. godine gdje se navodi vojna posada od 78 vojnika, jednim zapovjednikom i dizdarom.⁶⁶ Na području tog kotara nalazilo se i nekoliko muslimanskih posjeda, a prostor uz posjede su s vremenom naseljavali vlaški kršćani te tako nastaju sela Krznarić, Bogdanić, Bužim, Stari i Novi Hoteš, Obrovac i Badar.⁶⁷

Ostrovica se isto spominje kao značajna osmanska utvrda koja je 1577. godine imala posadu od 60 konjanika i 150 pješaka. Sredinom 17. stoljeća njezina važnost opada, što se vidi u popisu vojne spremne iz 1643. godine, kada ima tek 7 vojnika i zapovjednika.⁶⁸ Novi je oko 1620. imao 50 vojnika smještenih u utvrđi te oko stotinu kuća koje su se nalazile u podgrađu. Područje samog kotara bilo je veliko i obuhvaćalo je teritorij od Divosela i Bilaja pa sve do potoka Bakovca kod Kosinja. Prema zapisima biskupa Glavinića, kotar Novi je osim glavne utvrde imao još 12 drugih utvrda širom kotara. Prema tome, na tom prostoru nalazilo se nekoliko vojvodstava i sedam ili osam pojedinačnih posjedničkih utvrda i kula. Vojvodstva su se nalazila u Bilaju, Smiljanu, Ostrvici i Kosinju, u kojima su bila razvijena muslimanska naselja većeg ili manjeg tipa. Utvrde koje su se nalazile na posjedima bile su Krznarić, Bužim, Bogdanić, Stari i Novi Hoteš te Badar i Obrovac.⁶⁹

Iako je na tom području prevladavalo muslimansko stanovništvo, bilo je zastupljeno i dosta nemuslimanskog stanovništva. U samom Novom nalazilo se preko 200 kuća, a u gradu je bilo oko 50 vojnika. Krajiške su čete u nekoliko navrata pokušale osvojiti utvrdu, no bezuspješno. Bilaj je, s druge strane, bio samostalna kapetanija koja je imala čvrstu utvrdu i snažno podgrađe u kojem se nalazilo oko 250

⁶⁴ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 137.

⁶⁵ KRUIHEK, „Turske utvrde i kule u Lici i Krbavi 1527. – 1689. godine“, 493.

⁶⁶ Isto, 498.

⁶⁷ MARKOVIĆ, „O etnogenezi stanovništva Like“, 77.

⁶⁸ KRUIHEK, „Turske utvrde i kule u Lici i Krbavi 1527. – 1689. godine“, 499.

⁶⁹ MARKOVIĆ, „O etnogenezi stanovništva Like“, 78.

kuća. Nadalje, ostrovičko, kosinjsko i smiljansko vojvodstvo oko 1680. imalo je oko 500 kuća koje je nastanjivalo muslimansko stanovništvo. S obzirom na iznesene podatke, u novskom se kotaru prije pada Osmanlija nalazilo oko 1500 muslimanskih kuća, što zasigurno znači da je to bilo snažno muslimansko područje.⁷⁰

Iako direktno nije bio osvojen, teritorij nekadašnje Gatske župe također je osjetio značajne promjene u stanovništvu. Dva stalna naselja na cijelom gackom području bila su Otočac i Prozor stoga je krajiška vlast pokušala naseliti neke od mjesta koja su početkom 17. stoljeća zbog nesigurnosti u potpunosti napuštena. Pokušaj naseljavanja Brloga završio je tako da su ga spontano naseli vlaški prebjazi iz Ribnika. Krajiška vlast ih je preselila na područje između Jasenice i Modruša, gdje su se oni kasnije proširili, najviše oko tvrđave u Plaškom. No u međuvremenu područje Dubrave, Drenova Klanca, Glavice i Škara naseljeno je vlaškim prebjazima. Na koncu, u brloški kraj je došlo oko 550 vlaških doseljenika, što je značilo da je područje nekoć naseljeno isključivo hrvatskim žiteljstvom dobilo pretežno vlaško stanovništvo.⁷¹

Brinje u početnim godinama nije osjetilo značajne promjene u stanovništvu za što je zaslužna jaka utvrda koja je štitila grad, ali se do kraja 17. stoljeća njegov sastav u potpunosti izmijenio. Godine 1618. raseljavani su senjski uskoci te su tada u Brinje dovedene 83 uskočke obitelji, no one su se kasnije vratile u Senj. Njihovo mjesto su kasnije zauzele vlaške izbjeglice iz osmanskog dijela Like. Oni su naselili zapadni i jugozapadni dio brinjskog polja. Kako je sve više Vlaha dolazilo na to područje, krajiška vlast je odlučila naseljavanje obavljati po nekakvom redu. Prema tom planu, Brinje je sa selima Drenovac, Latinac, Kamenica, Križpolje, Kut, Mala Dubrava, Jezerane, Stajnica i Lipica ostavljeno starosjediocima Hrvatima, dok su novodoseljeni lički Vlasi mogli naseljavati sela Lučane, Skaliće, Vodoteč, Prokike, Županj, Hum, Gusića Polje i Dranov Klanac. Takav razmještaj stanovništva ostao je nepromjenjen sve do kraja 20. stoljeća.⁷²

S obzirom na iznesene podatke, može se zaključiti da osmanske vlasti na novoosvojenom teritoriju nisu poduzimale značajne građevinske pothvate niti su se koncentrirale na osnivanje novih naselja, već su preuzele dotadašnje utvrde i naselja te ih naselile svojim stanovništvom. Sve spomenute utvrde nastajale su u srednjem vijeku u okviru okolnih ili u većini slučajeva istoimenih naselja, a Osmanlije za vrijeme svoje vlasti koriste te utvrde. Tek neke od njih nadograđuju ili obnavljaju, kao što je slučaj kod Udbine i Perušića.⁷³

⁷⁰ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 138.

⁷¹ MARKOVIĆ, „O etnogenezi stanovništva Like“, 82.

⁷² Isto, 83.

⁷³ KRUIHEK, „Turske utvrde i kule u Lici i Krbavi 1527. – 1689. godine“, 502.

Stanovništvo

Prije nego se bude govorilo o samom stanovništvu, bitno je napomenuti kako je taj teritorij nakon osvajanja ostao nenaseljen te ga od sredine 16. stoljeća osmanska vlada počinje naseljavati vlaškim i muslimanskim stanovništvom. Do tog perioda, Lika i Krbava bile su gotovo u potpunosti prazne i opustošene nakon što je hrvatsko stanovništvo napustilo te predjele.

Naseljavanje Like odvijalo se od njezinih središnjih dijelova pa prema graničnim naseljima. Označilo je to prvenstveno društvene i vjerske promjene jer hrvatskog stanovništva gotovo nije više bilo, a novi doseljenici bili su muslimani i vlaški martolozi, koji su sa sobom donijeli drugu kulturu i način života. Bitni razlozi zašto je osmanska vlast naseljavala taj teritorij jesu agrarne potrebe te proizvodnja hrane koja je bila potrebna za osmansku vojsku i njihove pohode. Sam način života na tom području bio je nesiguran zbog stalnih prolazaka vojske i borbi, ali i slabog gospodarstva. Stanovništvo nije bilo mnogobrojno, a i sama struktura naselja nije davala prostor za veći razvoj nekih od njih. Bitno je naglasiti da je to područje prvenstveno naseljavano kako bi se održalo pod osmanskom vlašću, o čemu govori i činjenica da su sva veća naselja bila na samim granicama.⁷⁴

Prvi povijesni podaci o stanovništvu dolaze iz kasnijeg razdoblja te je u tom periodu teško razlikovati ličke Hrvate, Slavene i Avare. Tad se već očituju razlike u društvenim staležima. Većina ličkog stanovništva pripadala je u tom razdoblju feudalnim podanicima koji se prema tadašnjim ispravama nazivaju kastrenzima zbog toga što su svi živjeli na imanjima koja su pripadala jednom gradu, odnosno kaštelu. Prema Pavičiću, stanovnici gradova imali su viši društveni položaj od kastrenga. Stoga se to stanovništvo gradskih naselja u srednjovjekovnim izvorima naziva jobagionima. Oni nisu imali plemićka prava, no težili su prema tome da dosegnu plemićki stalež. Nekima je to uspjelo, no većina je generacijama ostala u istom društvenom staležu. Ličko je plemstvo, kao i ostali hrvatski plemići, proizlazilo iz vremena starohrvatske društvene hijerarhije. Nakon *Pacta Convente*⁷⁵, plemićem se postajalo kraljevskim imenovanjem, a ne prema rodovskom naslijeđu. Prije osmanskih upada Lika je bila dobro naseljena i poprilično bogat kraj. Naseljavali su je bogati lički feudalc koji su gradili utvrde, a koja su odavala svoju regionalnu pripadnost upravo samim načinom gradnje, dok su sakralne građevine rađene u romaničkom i kasnije gotičkom stilu. Na samom području srednjovjekovne Like nastalo je 85 dvoraca, a najpoznatiji od njih je grad Sokolac u Brinju, koji je uz svoj dvor imao i dvorsku kapelu.⁷⁶

⁷⁴ Isto, 479.

⁷⁵ *Pacta Conventa* - sporazum iz 1102. sklopljen između hrvatskog i ugarskog plemstva.

⁷⁶ KRUIHEK, „Turske utvrde i kule u Lici i Krbavi 1527. – 1689. godine“, 66.

Osmanski upadi i pustošenje teritorija od Une do Velebita rezultiralo je velikim promjenama po pitanju stanovništva na tim prostorima. Od 1514. do 1521. godine na tom području dogodilo se nekoliko bitki koje su negativno utjecale na broj stanovništva i na njegov položaj općenito. Samo porobljavanje stanovništva značilo je smanjenje sveukupnog broja, no još većem smanjenju stanovništva pridonijelo je iseljavanje u samom strahu od osmanskog ropstva. Obrana tog područja bila je slaba i neuređena, banska vojska nije imala dovoljnu moć, a pomoć kraljevih postrojbi nije stigla na vrijeme. Upravo zbog toga dolazi do velikih promjena na tom području jer nakon što su Osmanlije osvojili cijelo područje od Une do Velebita, broj, ali i sastav stanovništva u potpunosti se izmijenio.⁷⁷

Nakon pada Bihaća 1592. godine Osmanlije na područje Like naseljavaju novo vlaško stanovništvo, a većina njih nastanjuje se u Korenici. Također, od kraja 16. stoljeća osvojena je sjeverna Dalmacija i pripojena je Ličkom sandžaku. Obnovljene su neke od značajnih utvrda u Lici, utvrde u Perušiću, Ribniku i Udbini koje su bile središta kotareva Ličkog sandžaka i u kojima su se nalazili dizdari. Također, utvrde su nastanjivali age koji su na upravi imali pojedina sela i posjede na kojima su se nalazili kmetovi, većinom Vlasi.⁷⁸

Veći dio današnje Like, izuzev prostor Gacke doline, formalno je priključen osmanskom teritoriju nakon Mohačke bitke 1526. godine. Iseljavanje stanovništva u sigurnije krajeve započelo je i ranije. Manje grupe ljudi odlazile su nakon Krbavske bitke, no kada su župe Lika i Bužani ostale nezaštićene, veći iseljenički tokovi pokrenuti su osmanskim pojedinačnim upadima između 1514. i 1522., nakon čega dolazi do masovnog iseljavanja koje je poprimilo karakter egzodusa. Osmanlije jesu zatekli nešto lokalnog stanovništva, no taj je broj, prema literaturi, bio gotovo neznan.⁷⁹ Ono što je bilo važno za osmansku vlast je naseljavanje pograničnih krajeva kako bi se granica održala sigurnom.⁸⁰

Više od 160 godina (od 1527. do 1689.) srednja Lika je bila osmanski najistureniji teritorij prema Vojnoj krajini. Kako bi ojačali pogranični pojas, Osmanlije su taj prostor naselili novim stanovništvom, Vlasima iz dinarskog područja i muslimanima iz Bosne. Ta kolonizacija odvijala se u dvije etape. Prva etapa trajala je do 1550. godine, kada se doselilo malobrojno dinarsko stanovništvo koje je zauzelo prostor oko napuštenih utvrda i gradova. Druga etapa naseljavanja bila je između 1576. i 1586. kako bi se ojačao granični pojas i kako bi se suprotstavili sve češćim prodo-

⁷⁷ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 109.

⁷⁸ HORVAT, *Lika i Krbava*, 9.

⁷⁹ BOGOVIĆ, *Lika i njezina crkva u prošlosti i sadašnjosti*, 45.

⁸⁰ KRUIHEK, „Turske utvrde i kule u Lici i Krbavi 1527. – 1689. godine“, 474.

rima iz Gacke i Podgorja. Također, u tom razdoblju većinom se naseljavalo agrarno muslimansko stanovništvo koje je došlo iz raznih dijelova Bosne. To stanovništvo naselilo je cijeli prostor oko srednje Like te su se uglavnom razmjestili oko najpovoljnijih ratarskih površina u blizini obnovljenih utvrda ličkih i buških feudalaca koje su Osmanlije nastanili sa stalnim posadama, dok su pogranične dijelove naseljavali vlaški stočari. Prema Milanu Kruheku, vlaški martolozi bili su zaduženi za čuvanje granica i obranu naselja i utvrda koje je nastanjivalo muslimansko stanovništvo. S obzirom na njihov način života koji se sastojao od stalnih selidbi te preživljavanja od stočarenja i ratne pljačke, osmanki vladari su upravo njih naseljavali na takva područja.⁸¹ Agrarnom kolonizacijom u drugoj polovini 16. stoljeća gušće je naseljena podvelebitska zona između Počitelja i Pazarišta, a dosta novog stanovništva dobio je i perušički kraj. Muslimansko stanovništvo posjedovalo je vlastitu zemlju koju su obrađivali. Osim njih, postojao je malobrojan sloj spahija koji su držali velike posjede i na njima imali kmetove. Većina muslimanskih ratara živjela je po selima u blizini utvrda.⁸² Od druge polovine 16. stoljeća osvojeni teritorij postupno naseljava muslimansko i pravoslavno stanovništvo, dok je broj rimokatolika neznatan.⁸³

Utvrdje je naseljavalo muslimansko stanovništvo, prvenstveno vojnici, mustafizi i azapi koji su bili članovi pješake vojske, a kojima su se na čelu nalazili dizdari i age. Oni su dobivali plaću u novcu ili zemljišnom posjedu, bilo da je riječ o samostalnom posjedu ili timaru, što je u tom razdoblju bio uobičajen način izdržavanja vojske.⁸⁴

Način na koji se može utvrditi veličina naselja i njegova naseljenost popisi su vojne spremne u svim naseljima. Izneseni podaci u nastavku dolaze iz popisa plaća vojnih posada i odnose se na 1643. godinu. Sam popis daje nam uvid u važnost pojedinih utvrda, njihovu veličinu, vojnu spremnost, ali i možda naznaku u kojim mjestima je bila veća koncentracija stanovništva.

⁸¹ Isto, 474.

⁸² PEJNOVIĆ, *Srednja Lika – socijalgeografska transformacija*, 47 – 48.

⁸³ BOGOVIĆ, *Lika i njezina crkva u prošlosti i sadašnjosti*, 45.

⁸⁴ KRUHEK, „Turske utvrde i kule u Lici i Krbavi 1527. – 1689. godine“, 479.

Tablica 1.⁸⁵

UTVRDA ILI PALANKA	BROJ VOJNIKA (sveukupno)
Bilaj Bunić	262
Udbina	327
Podlapac	63
Ostrovica	7
Novi	143
Barlete Bilaj	78
Široka Kula	19
Perušić	152
Ribnik	40
Budak	10

Prema predloženoj tablici, vidljivo je kako najveću posadu ima Udbina kada se zbroje utvrde i palanke tog naselja. Zatim dolaze Bilaj te Perušić i Novi. S obzirom na položaj svih navedenih naselja, opet je vidljivo da su mjesta uz granice vojno spremnija od mjesta središnjeg dijela Like. Također, prema tim podacima, vjerojatno je da su ta mjesta bila naseljenija od mjesta s manjim posadama. Isto tako, sva navedena mjesta imala su utvrde iz razdoblja hrvatske vladavine, što upućuje na činjenicu da su osmanske vlasti koristile i naseljavale već utvrđena naselja, zasigurno iz praktičnih razloga. S obzirom na ratno stanje, njihov glavni cilj bio je osposobiti to područje za pružanje adekvatne pomoći u daljnjim pohodima. Ipak, sam popis ima određene nedostatke jer se pretpostavlja da sva vojna sprema pojedinih utvrda nije ulazila u njega. Prema Milanu Kruheku, straža utvrda koja nije plaćana iz državne blagajne, nego je isplaćivana u obliku posjeda, nije obuhvaćena ovim i sličnim popisima. No, ovakvi podaci zasigurno imaju vrijednost jer se po njima može zaključiti da je većina starih naselja nastavila imala kontinuitet, samo s promijenjenom slikom samog stanovništva.

Migracije

Napadi i pustošenja osmanske vojske započeli su oko 1514. No teže ratno stanje nastupa od 1522. godine, kada na ta područja sa svojim četama prodire mostarski paša. Od tada se stanovništvo na tim prostorima susretalo sa učestalim napadima koji su trajali od ranog proljeća pa do kasne jeseni. S obzirom na takvo stanje, sta-

⁸⁵ Prema: KRUHEK, „Turske utvrde i kule u Lici i Krbavi 1527. – 1689. godine“, 480.

novništvo tog područja odlučuje se na selidbu. Kada su osvojeni Obrovac i Udbina 1567. te s uvođenjem osmanske uprave, pokazalo se da je na tom prostoru ostalo malo naselja te veći broj napuštenih sela i napuštenih utvrda. Već do 1514. godine na tom području nalazi se malo stanovništva. Rezultat tome mogli su biti stalni upadi osmanskih četa kojima je zadatak osim pljačkanja bio i priskrbljivanje roblja. Samo nekoliko godina kasnije većina stanovništva tog područja seli u sigurnije krajeve u kojima nije bilo osmanske opasnosti. Seobe počinju 1514. godine u krajevima južno od Like, točnije u župama Hotuči, Srbu i Odorju, s kojeg je stanovništvo migriralo na osmansko područje koje je bilo sigurnije nego sjeverniji predjeli. Većinom je to bilo pastirsko nomadsko stanovništvo. Ipak, onaj dio stanovništva koji se bavio ratarstvom selio je u primorske krajeve koji su bili pod mletačkom upravom. Veći val iseljavanja nastupio je 1522., kada osim južnih krajeva u migriranju sudjeluje i stanovništvo Like, Krbave, Bužana, Gatske, Brinja, Drežnika te već spomenuto stanovništvo Hotuče, Srba i Odorja uz dijelove Lapca, Krbave i Like, čije se žiteljstvo zapućuje istočnije.⁸⁶ Tijekom 16. stoljeća većina stanovništva Like i Krbave seli s tog područja u raznim pravcima. Jedan od njih je i sjeverozapadni, koji je išao prema zapadnoj Ugarskoj, donjoj Austriji, Moravskoj i Slovačkoj.⁸⁷

S modruškog područja stanovništvo seli u Italiju, u pokrajine Apuliju, Marku i Abruziju na zapadnoj obali Jadranskog mora. Ipak, veći valovi stanovništva kreću se prema sjeveru u zapadnu Ugarsku, Austriju te pokrajine Kranjsku i Štajersku. Osim na prekogranične migracije, dio stanovništva seli se na sjevernije hrvatske krajeve, te na otoke, primjerice Rab i Krk. Od većih martoloških upada stanovništvo seli u Pokuplje, Posavinu, Zagrebačku župu, Moravče, Zagorje, Varaždinsku župu, Bednju, Hrašćinu i Kalnik. Stanovništvo s područja Une i Velebita naseljava desne krajeve Pokuplja te područje starih župa Gorice i Gore. Od 1540. to područje spada pod teritorij hrvatskih zemalja. Naseljavali su ga članovi starih plemićkih rodova koji su ulazili u službu krajiške ratne spremne, a oni su sa sobom na to područje povlačili i svoje kmetove. Kmetovi su se i sami selili na imanja posjedničkih obitelji kojima je bila potreba radna snaga. Takav način selidbe bio je zastupljen diljem teritorija hrvatskih zemalja.⁸⁸

Do 1524. godine migracije stanovništva s osvojenih teritorija i onih pod izravnom opasnosti bile su u velikoj mjeri zastupljene, a sama vlast pomagala je seobe. Stanovništvo s područja od Une do Velebita seli na različite velike posjede na slobodnim predjelima. Plemićke obitelji primale su na svoje posjede izbjegle kmeto-

⁸⁶ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 120.

⁸⁷ VALENTIĆ, „Turski ratovi i hrvatska dijaspora u XVI. stoljeću“, 52.

⁸⁸ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 121 – 122.

ve, a neki od njih koji su imali posjede u susjednoj Mađarskoj također su primali stanovništvo koje je pobjeglo s okupiranih krajeva. Jedan od njih bio je i Franjo Bathiani, koji je imao posjede oko Blatnog jezera i u Željeznoj županiji te je na ta mjesta nastanjivao hrvatsko stanovništvo. Također, osim seljaštva i kmetova, plemstvo koje je naseljavalo područje Like također je bježalo prema sigurnijim krajevima. U jednoj ispravi iz 1524. nadvojvoda Ferdinand plemiću Mihajlu Bučiću dopušta naseljavanje na područje njegove oblasti. Već od 1522. stanovništvo s ličkog područja seli i na područje Kranjske. Većinom je to bilo siromašno stanovništvo koje je na to područje stiglo bez velikih dobara. Jedan od razloga može biti naglo bježanje pred osmanskim upadima jer je upravo u tom razdoblju mostarski paša prodro na teritorij Like i izazvao ubrzano bježanje stanovništva s tog područja.⁸⁹

Nakon Krbavske bitke, veći dio stanovništva Like, Gacke i Krbave napustio je ugrožene predjele. Iseljavanja su išla u raznim smjerovima, a ponajviše prema zapadnoj Ugarskoj, današnjem Gradišću u Austriji te susjednim dijelovima zapadne Mađarske i Slovačke oko Bratislave.⁹⁰ Između 1522. i 1527. na područje Gradišća dolazi prvi val iseljenika iz područja Like i Krbave koji naseljavaju 25 sela, prvenstveno Šopransku županiju.⁹¹

Glavne seobe s tog područja odvijale su se već 1522., 1523. i 1524. Činjenice koje na to upućuju su da osmanske čete više ne pljačkaju ta područja, nego samo prolaze, što može značiti da je to područje već opustjelo. Primjer Udbine, koja je 1524. već raseljena, a bez stanovništva je bilo i njezino uže područje. Rijetko je stanovništvo zapravo ostajalo čekati osmansku vlast. Dio tog stanovništva zadržao je svoju vjeru, no većina se islamizirala. Nekolicina obitelji koje su zadržale katoličku vjeru našla se u okolici Perušića i one su pri tome ostale sve do oslobođenja tih prostora od Osmanlija. Starosjedilačko stanovništvo duže se zadržalo u sjevernim dijelovima Like i u primorskim krajevima. Također, prema podacima koji govore o pljačkanju nekog mjesta ili kraja može se zaključiti da je taj prostor još uvijek bio naseljen. Godine 1525. Osmanlije su robili i pljačkali Bočač kod Kosinja, što znači da je to područje još uvijek bilo naseljeno. No ubrzo nakon tog napada, i to područje je opustjelo kao i u narednim godinama područje cijele doline Like te Kutarevo i Krasno.⁹² Od 1523. godine stanovništvo Krasna seli prvo na Volarice i Sv. Juraj, zatim Senj, Gorski kotar i Rijeku.⁹³

⁸⁹ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 124.

⁹⁰ HOLJEVAC, *Gackom kroz povijest*, 58.

⁹¹ VALENTIĆ, „Turski ratovi i hrvatska dijaspora u XVI. stoljeću“, 55.

⁹² PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 124.

⁹³ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 260.

Jedino područje koje nije bilo u tolikoj mjeri ugroženo osmanskim upadima je područje Gacke doline, bivše župe Gatske, čije se stanovništvo oslanjalo na utvrdu u Otočcu, te utvrđene gradove u Brinju i Prozoru. Zbog toga se veći broj stanovništva s osvojenih područja često oslanjao na ta mjesta pronalazeći zaštitu u spomenutim dobro utvrđenim gradovima.⁹⁴

Stanovništvo župa Like i Krbave najmanje je dva puta mijenjalo sastav stanovništva, prvi put upadanjem Osmanlija, a drugi put oslobođanjem tog teritorija od njihove vlasti.⁹⁵ Gacka župa uspjela je održati samostalnost iako je njezina glavna utvrda u Otočcu bila gotovo sasvim napuštena u nekim trenucima. Ipak, granica nikad nije prešla područje Vrhovina, što je bila određena „tampon zona“, teritorij koji nije pripadao nikome. Područje Gacke ubrzo je uključeno u sastav Vojne krajine, a područje koje je ona obuhvaćala nazivalo se Otočka kapetanija. Prema popisima vojnih utvrda na tom području, u većini utvrda nije bilo više od četrdesetak vojnika, a najviše ih je bilo stacionirano u Otočcu i Brinju. Upravo su te posade osiguravale prostor Gacke. U tom periodu na neki način nestaje srednjovjekovni civilni život i sve se više počinje živjeti prema vojnim pravilima i svemu onom što je za sobom nosio život na granici. Iako je granica bila utvrđena i do kraja vlasti, Osmanlije nisu proširili svoj teritorijalni utjecaj, iako su nemiri na granicama bili česti te je vojska otočke kapetanije često bila u sukobima s osmanskim vojskom. Bitke su bile česte i nisu jenjavale tijekom cijelog perioda osmanske vlasti. Zbog toga nastaje Vojna krajina, o kojoj je već bilo riječi, a u okviru Vojne krajine nastaju Senjska i Otočka kapetanija.⁹⁶

Situacija na Primorju bila je slična, napadi su bili sve učestaliji. No na tom području zadržao se veći broj stanovništva sve do proljeća 1525., kada nakon napada na Bag stanovništvo tog mjesta i na području do Senja sve više iseljava. Većina stanovništva odlazi na otoke, prvenstveno Krk, Rab i Pag, dio odlazi u Senj, koji je bio dobro utvrđen i branjen, te se nešto manje stanovništva zapućuje prema sjeveru. Samo okolno područje Senja bilo je također opustjelo zbog čestih napada i pokušaja da se i sam grad osvoji. Od 1524. godine sam grad Senj primao je sve više pridošlica iz Gatske, Krbave, Bužana i Like te Podgorja.

Sredinom 17. stoljeća odvijala se nova kolonizacija osmanskih izbjeglica u kojoj su sudjelovale vlaške obitelji koje su ranije živjele na koreničkom području. Njihovo zajedničko ime bilo je Uzorčani i došlo ih je oko stotinjak. Dabarsko polje je već u početnim godinama osmanskog osvajanja ostalo bez starosjedilačkog stanovništva.

⁹⁴ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 125.

⁹⁵ Isto, 59.

⁹⁶ HOLJEVAC, *Gackom kroz povijest*, 59 – 62.

Po ustroju Vojne krajine, dabarska utvrda imala je posadu koja je trebala osiguravati put iz Krbave prema Pokuplju. No nakon učvršćivanja neprijateljske vlasti u Lici, posada je povučena. To je područje ostalo nenaseljeno sve do 1672. godine, kada je krajiška vlast taj kraj naselila s 90 obitelji iz osmanskog dijela Like koje su do kraja 18. stoljeća odselile u okolne krajeve, a ostao je tek manji dio.⁹⁷

Pred konac 17. stoljeća krajiška vojska je nakon istjerivanja Osmanlija s područja okupirane Like sa sobom povela veliki broj Vlaha koji su dobrovoljno htjeli napustiti to područje. Oni su se naseljavali na područje oko Brinja te po okolici Otočca. Nakon konačnog protjerivanja Osmanlija iz Like i Krbave nastupile su još veće seobe u kojima je u potpunosti izmijenjen populacijski sastav tih krajeva. Hrvatsko stanovništvo koje je obitavalo na tom prostoru prije neprijateljskih upada raselilo se diljem slobodnih hrvatskih teritorija, ali i izvan granica. Na njihova opustjela mjesta Osmanlije su naselili pravoslavne balkanske Vlahe koji su sačinjavali njihove martološke čete. U drugoj polovini 17. stoljeća, kada je moć Osmanlija bila poljuljana, vlaško stanovništvo počelo je prelaziti na hrvatsku stranu koju je činila Vojna krajina. Njemački zapovjednici primali su te prebjegle Vlahe u svoje redove kako bi im pomogli u borbi s Osmanlijama. Na taj se način balkanska vlaška populacija raširila po cijeloj zapadnoj Hrvatskoj sve do rijeke Kupe.⁹⁸

Hrvatsko stanovništvo

Raspad ličkog plemstva dogodio se između 1522. i 1524. godine na što upućuje činjenica da martoloških upada u Liku od 1524. više nema. Lika je u tom razdoblju postala pust teritorij, a tek se nekoliko hrvatskih obitelji zadržalo u okolici Perušića, njih desetak. Slična situacija bila je i u Krbavi, tek je nekoliko hrvatskih obitelji ostalo u okolici Podlopače, dok je ostatak teritorija bio u potpunosti nenaseljen. To se može vidjeti na primjeru Udbine, koja je do 1524. ostala bez prijašnjeg stanovništva. Godine 1525. župa Bočac također je ostala bez hrvatskog stanovništva, a isto se dogodilo u kosinjskom kraju te okolici Krasna i Kutareva. Veći dio ljudstva sa spomenutog područja seli u sigurnije krajeve susjednog Primorja te na područje Gacke doline, gdje su glavni oslonac i sigurnost pružile jake utvrde u Otočcu i Prozoru. Također, slična situacija bila je i u okolici Brinja, gdje se tamošnje stanovništvo oslanjalo na utvrdu Sokolac.⁹⁹

---

⁹⁷ MARKOVIĆ, „O etnogenezi stanovništva Like“, 84.

⁹⁸ MARKOVIĆ, „O etnogenezi stanovništva Like“, 86.

⁹⁹ Isto, 69.

Osmanska vojska nije nailazila na gotovo nikakav otpor, što je vidljivo u osvajanju grada Udbine. Branio ga je mali odred hrvatske vojske koji je gotovo odmah predao grad, a nakon toga su se osvajačke čete raširile po Lici s obzirom na to da nije bilo nikoga tko bi im se suprotstavio. Osmanlije su zavladaвши Likom prvo postavili posade po osvojenim utvrdoma. Što se tiče odnosa prema onom malobrojnem hrvatskom stanovništvu što je ostalo, postojala su dva načina. Tko je prešao na osmansku stranu i prihvatio njihov način života, stjecao je sva prava koja su imali stanovnici Carstva. Ako je odgovor bio negativan, nastupao je neprijateljski odnos prema tom dijelu žiteljstva. Čete su u tim situacijama oduzimale urod i stoku, palile kuće te obitelji tjerale u bijeg. Većina tog stanovništva bježi na područje Gacke, Brinja i Senja. Osmanlije su prvenstveno htjeli naseliti područje uz granicu s Vojnom krajinom, a najgušće su bile naseljene okolica Cetine i Drežnika, dok su na krajiškoj strani najutvrđeniji i najsigurniji ostali Otočac, Brinje i Prozor.¹⁰⁰

Svega nekoliko desetaka hrvatskih obitelji ostalo je na području osvojene Like, a da su se i dalje izjašnjavale kao hrvatske, dok je bilo i onog naroda koji se izjašnjavao kao muslimani. Također, bitno je naglasiti da su većinom lički Turci bili balkanski Vlasi koji su prešli na islam i tako se „poturčili“. Njima je osmanska vlada dala nalog da obnove porušene kuće i da se tamo nasele. Tako su balkanski Vlasi u razdoblju osvajanja ličkog teritorija postali njezini novi stanovnici donijevši sa sobom svoj jezik, običaje i način privređivanja. Oni su se bavili polunomadskim stočarstvom za što su bili zaslužni plodni pašnjaci duž Velebita.¹⁰¹

Izvjeshća nastala nakon oslobođenja od Osmanlija osim o novokršćanima na nekim mjestima govore i o starim kršćanima ili Hrvatima, što potkrepljuje činjenicu da su na nekim mjestima Hrvati uistinu ostali a da nisu prešli na islam. Svećenik Marko Mesić u svom izvještaju iz 1695. piše kako je u Budaku zatekao petnaest kuća starijih kršćana, a u drugom je izvoru¹⁰² zapisano da je postojalo deset kuća u Kosinju i pet kuća u Ribniku. Stari Hrvati spominju se u Perušiću, dvadeset pet obitelji, pet obitelji u Budaku te nešto u Širokoj Kuli.¹⁰³

¹⁰⁰ MARKOVIĆ, „O etnogenezi stanovništva Like“, 70.

¹⁰¹ Isto, 72.

¹⁰² Prema zapisima povjerenika Gradačke komore, preuzeto iz: BOGOVIĆ, *Lika i njezina crkva u prošlosti i sadašnjosti*, 48.

¹⁰³ BOGOVIĆ, *Lika i njezina crkva u prošlosti i sadašnjosti*, 48.

Novo muslimansko stanovništvo

Muslimansko naselje dijelilo se u nekoliko društvenih skupina. Najjača skupina bila je ona ratarska koja je posjedovala samostalnu zemlju te ju sama obrađivala. Oni su stanovali u kotarevima, vojvodskim središtima i po manjim selima koja su nicala u blizini glavnog središta. Ratarskog stanovništva najviše je bilo na području stare ličke župe oko Ribnika, Bilaja, Novog, Barleta, Grebenara, Smiljana i Perušića. Zbog svoje djelatnosti, oni su bili iznimno bitni za muslimanska naselja.¹⁰⁴

Drugu skupinu činili su posjednici većih imanja na kojima su živjeli kmetovi. Iako su oni činili mali postotak sveukupnog stanovništva, ipak su imali društvenu važnost. Stanovali su na kotarskim i vojvodskim mjestima ili pak na svojim posjedima na kojima su se štitili manjim utvrđenjima. Pripadali su ratnoj spremi osmanskih redova pomoću koje su i stjecali posjede. Nastanjivali su cijelo osvojeno područje, a najviše ih se nalazilo u udbinskom, ribničkom, novskom i perušićkom kotaru. Treća skupina odnosila se na trgovce i obrtnike koji su većinom stanovali po kotarskim središtima i nešto manje po vojvodskim u kojima su imali svoje radnje i trgovine te nametali svoju robu čaršijama.¹⁰⁵ Trgovci i obrtnici u tim muslimanskim naseljima bili su najbolje povezani s nemuslimanskim stanovništvom na tom prostoru upravo zbog prirode njihova zanimanja. Četvrtu skupinu muslimanskog stanovništva sačinjavali su upravni, sudski i vojni činovnici koji su nastanjivali kotarska središta i donekle vojvodska središta. Među tim činovnicima bilo je i onih koji su posjedovali zemljište i na njima kmetove. Činovnici su većinom naseljavali Udbinu, u kojoj se nalazilo najviše vojske i koja je bila središte građanske i sudske uprave. Poslije Udbine, činovništva je bilo u Perušiću, Novom, Budaku, Ribniku i kasnije u Širokoj Kuli.¹⁰⁶

Broj muslimanskih naselja koja su postojala u tom dijelu Ličkog sandžaka približno se može utvrditi prema popisima iz 17. stoljeća i prema izvještajima te opisima tog prostora s početka 18. stoljeća. Službeni popis Osmanskog Carstva koji je napravljen oko 1620. godine daje bolji uvid u stanje na prostorima koje su Osmanlije osvojili. No, valja imati na umu, kada se gleda taj popis stanovništva, da je od njega pa do pada njihove moći na tom području prošlo oko 65 godina, što zasigurno označava promjene kod samog stanovništva. Stoga popis može biti relevantan samo za to razdoblje. Prvi popis koji nam daje uvid u taj prostor za vrijeme osmanske vlasti dolazi iz 1577. godine te se u njemu prije većih seoba govori o tvrđavama u Udbini, Buniću, Borićevcu i Ostrovici. Najveća vojna posada nalazila se u Udbini, koja je činila tristo konjanika i petsto pješaka, dok je u Buniću bilo po stotinu

---

¹⁰⁴ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 134.

¹⁰⁵ Čaršija, turc. – trg, tržnica; ulica s trgovinama i radionicama

¹⁰⁶ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 135.

pješaka i konjanika. U Borićevcu se nalazilo sedamdeset konjanika i sto pješaka, dok je Ostrovica imala sto pedeset pješaka i šezdeset konjanika. To su naravno bila utvrđena naselja koja su kasnije činila glavnu osnovicu građanskog stanovništva.¹⁰⁷ Milan Kruhek također navodi podatak da su Udbina, Bunić, Borićevac i Ostrovica bile bitne osmanske utvrde te su uvrštene u spomenuti popis utvrda. Osim njih, spominje se i Bilaj, ali bez točnih podataka o broju vojske, no navodi se da „Bilaj ima jedan veliki broj neplaćenih Turaka.“ Također, za Bilaj se spominje da postoji kao uređeno osmansko naselje.¹⁰⁸

Drugi popis je izvršen oko 1620. godine i, kako je spomenuto, to je bio službeni popis Osmanskog Carstva. U taj popis ulazila su samo kotorska središta i tek neko jače vojvodstvo zato što se popis bazirao na vojnoj snazi. Upravo zbog toga, popisivalo se stanovništvo po mjestima i selima koje je bilo sposobno za vojsku. Iako taj popis nije razrađen i u potpunosti točan, vrijedna je statistička građa u sagledavanju jednog aspekta stanovništva tog razdoblja. Prema tom popisu, glavno središte ličkog kraja bila je Udbina. U samoj utvrdi nalazilo se do 500 konjanika i pješaka i vjerojatna je činjenica da je veći dio vojske činio samu utvrdu kao naselje. Podgrađe ispod utvrde imalo je oko 300 kuća koje je nastanjivalo približno 1500 stanovnika. Osim same utvrde i podgrađa, dobro je bio naseljen i sam Udbinski kotar.¹⁰⁹

Na njemu se nalazilo približno tisuću kuća u kojima se nalazilo približno od pet do šest tisuća stanovnika. Osim mnogobrojnih viših i nižih kotarskih činovnika, u Udbini su svoje središte imali kadija¹¹⁰, kapetan¹¹¹ i nekoliko aga¹¹². Podgrađe je bilo nastanjeno muslimanskim stanovništvom, a na ostalim područjima stanovništvo je bilo izmiješano s vlaškim doseljenicima. Veća muslimanska naselja bila su u Kurjaku, Komiću, Ploči, Srednjoj Gori, Čojluku, Mekinjaru, Jošanima, Mutiliću, Podlapcu, Visiću i Pisaču. U 17. stoljeću muslimansko stanovništvo na udbinskom području sve je više raslo, a jedan od razloga bilo je i doseljavanje iz zapadnobosanskih predjela. Prema popisu i pretpostavkama pred samu osmansku propast 1689. godine, na tom je području moglo biti do tisuću kuća.¹¹³

Osmanlije su u početku vojno naseljavali neke od utvrda i to stanovništvo nije imalo pravo ratarsko značenje. Bio je to vojno osposobljen narod čija je svrha bila

¹⁰⁷ Isto, 135.

¹⁰⁸ KRUHEK, *Turske kule i utvrde*, 484.

¹⁰⁹ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 135.

¹¹⁰ Kadija, turc. – sudac u Osmanskom Carstvu, mjesto nadležan za sudski okrug

¹¹¹ Kapetan – najviši čin nižih časnika kopnene vojske

¹¹² Aga, turc. – dvorski dostojanstvenik, vojni zapovjednik, veleposjednik, u Bosni niži plemić

¹¹³ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 136.

izričito ratna. Muslimanskog je stanovništva u početnim godinama bilo najviše u Udbini i nekim drugim, manjim utverdama poput utvrde u Perušiću. Iako je hrvatsko stanovništvo sve više migriralo i Osmanlije su praktički došli na već opustjele prostore, nešto starosjedilačkog stanovništva ipak se zadržalo. Poslije 1527. hrvatskog naroda bilo je u kraju oko Perušića i to stanovništvo popisano je krajem 17. stoljeća te nakon oslobođenja tih prostora od Osmanlija. Samo Pounje također su naselili svojim stanovništvom koje je zaposjelo planinske predjele radi pašnjaka i dijelove oko Une. Upravo je to stanovništvo prijetilo hrvatskim prostorima u blizini jer je uvrštavano u martološku spremu, koja je upadala na ličko područje i dalje do današnjih slovenskih krajeva.¹¹⁴

Značajan dio muslimanskog stanovništva činile su turske straže koje su se nalazile u utverdama i čija je zadaća bila čuvanje posjeda pojedinih begova i aga. U popisima vojske pojedinih utvrda straža s tom vrstom zadaće vjerojatno nije uvrštena zato što su se oni izdržavali od darovane zemlje i nisu dobivali plaću iz državne blagajne. Oni su spadali pod nadzor lokalnih zapovjednika te ih popisi vojne spremne ne spominju. Iako njihov položaj nije bio visok, ipak je bio povlašten s obzirom na kršćansku raju, koja nije mogla posjedovati zemlju, već je samo obrađivati i uz to plaćati carski porez.¹¹⁵

Sredinom 16. stoljeća Osmanlije su na prostore Krbave, Bužana i Like iz Osmanškog Carstva doveli velik broj pastirskog stanovništva koje se stalno nastanilo na to područje, a o tome postoji i izvještaj u jednom pismu Ivana Lenkovića iz 1551., koji govori da je u unutrašnjost same Like ušlo novo stanovništvo. Doseljenici su sa sobom imali preko sto tisuća komada krupne i sitne stoke i nastanjivali su se po utverdama koje su osvojili, što je bila izravna prijetnja Vojnoj krajini. Stanovništvo je prvo naselilo udbinsko područje, Hotuču, južne predjele Like oko Lovinca, Raduča, Metka i Bilaja. Nekoliko godina kasnije stanovništvo ide sve više prema sjeveru naseljavajući i sjeveroistočne dijelove poput Ribnika, Ostrovice, Sutpetra, Grebenara, a osmanski martolozi u isto vrijeme naseljavaju i područje Korenice i Bunića. Oko 1533. naseljavaju i Perušić, mjesto koje je tada ležalo najsjevernije prema granici s Vojnom krajinom. Osim vlašskog stanovništva koje se pretežno naseljavalo na tom području, u kasnijim razdobljima sve je više i muslimanskog stanovništva. Perušić, iako je imao dobro očuvanu utvrdu, zbog svoje strateške važnosti razvio kao jako trgovište koje je naseljavalo muslimansko stanovništvo. Osim toga, u tom razdoblju bile su uređene martološke službe u Gračacu, Udbini i Ostrovici. U narednih dvadeset godina Osmanlije su značajno razvijali svoja naselja na tom području te su osim

¹¹⁴ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 130.

¹¹⁵ KRUIHEK, „Turske utvrde i kule“, 482.

vojne uprave razvili i značajnu građansku upravu te odredili i teritorijalne jedinice sa svojim područnim upravama.¹¹⁶

Prema jednom izvještaju iz 1577. godine, Osmanlije su na osvojenom području Like i Bužana postavili jake posade u čak dvadeset naselja (neka od njih su već spominjana Udbina, Novi, Ribnik, Široka Kula, Perušić), a sve su to bile stare utvrde Mogorovića i drugih plemićkih rodova. Iako se krajiški vojni odredi nekoliko puta pokušavali spriječiti njihovo naseljavanje te su u nekoliko pokušaja i uz pomoć senjskih uskoka provalili na osmanski teritorij, naseljavanje tog teritorija muslimanskim i vlaškim stanovništvom i dalje je teklo bez većih poteškoća. Naseljavanje je u tom razdoblju išlo po određenoj osnovi, što je prvenstveno značilo utvrđivanje, osiguravanje utvrda te upravno sređivanje i podjelu. Trajalo je od 1576. do 1586. godine i u tom razdoblju podizala su se nova naselja, osnivala nova trgovišta te je cijelo područje podijeljeno u posjede. Podaci koje je u to vrijeme posjedovala Vojna krajina upućivali su na to da se u Lici u tom razdoblju našlo oko pet tisuća novog stanovništva, zbog čega se vojna sprema Krajine morala pojačati. Stanovništvo su sačinjavali pastiri iz južnih krajeva i muslimansko stanovništvo. Prvo su nastanjivali unutrašnjost ličkog područja, no nešto kasnije većina tog stanovništva odvedena je na pogranične dijelove tog teritorija koje Osmanlije nisu nastanjivali do 1576. godine. Tim seobama novo stanovništvo stekla su lička naselja Smiljan, Počitelj, Divoselo te Perušić i Pazarište. Ipak, najveći broj doseljenika iz tog razdoblja smjestio se po sjevernom dijelu Krbave od Bunića prema Vrhovini sa središtem u Korenici.¹¹⁷

Muslimansko stanovništvo naselilo je one gradove i naselja koje su Osmanlije zaposjeli u svojim osvajanjima. Neki su ostali u svojim prijašnjim funkcijama utvrde, a u nekim se grade mala trgovišta. Upravo u tih deset godina, kada je bilo zastupljeno intenzivnije naseljavanje ličkog teritorija, od muslimanskog stanovništva došao je veći broj ratara, nešto obrtnika i trgovaca te upravni i vojni činovnici i članovi vojske koji su trebali održavati sigurnima osvojene utvrde. Osim trgovaca i obrtnika, u tom valu dolaze i plemićki rodovi koji ubrzo postaju jaki zemljoposjednici i održavaju jaku ulogu na tom prostoru sve do kraja osmanske vlasti. Do tih seoba na tom prostoru najvažnija su mjesta bila Udbina i Bunić, a nakon seobe taj broj raste, kao i gradnja dvorova i kula te razvoj gospodarstva. U početku tim prostorom rukovodi paša Ferhad Sokolović, koji je u razdoblju od 1575. do 1577. osvojio velik dio lijevog Pounja i osigurao Krbavu, Bužane i Liku. Doveo je jake osmanske vojne odrede na taj prostor, popravio utvrde i u njih naselio stalne posade. Tako su u razdoblju od te dvije godine naseljeni Podlopac, Lovinac, Raduč, Medak, Ribnik, oba Nova, obje

¹¹⁶ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 131.

¹¹⁷ Isto, 132.

Barlete, Vrebac, Mogorić, ispod Velebita Počitelj, sjeverno Smiljan, u Bužanima Široki Turanj, koji se kasnije naziva Široka Kula te Štitar i Perušić. Osvojeno područje između gornje Une i Velebita podijeljeno je na istočni i zapadni dio. Istočni dio obuhvaćao je područje Pounja i teritorij Krbave oko naselja Udbine i Bunića te je taj dio pripojen Kliškom sandžaku. Značajnije utvrde koje su Osmanlije čuvali na tom području bile su Boričevac, Ostrovica i Bunić.¹¹⁸

Osim Vlaha, pravih Osmanskih obitelji u tom razdoblju i na tom prostoru bilo je nekoliko desetaka. Ostalo muslimansko stanovništvo bilo je poturčeno stanovništvo s teritorija Bosne. Većina njih naselila je podgrađa osmanskih utvrda te se bavila obrtom, trgovinom i obnašala činovničke, upravne i vojne funkcije. Sljedećih nekoliko godina taj muslimanski društveni sloj postao je vladajući stalež koji je imao većinu teritorija u svom posjedu. Sukladno tome, izvršili su svoju administrativno-teritorijalnu podjelu. Prvo su taj prostor pripojili Kliškom sandžaku, a zatim su kasnije usustavili zasebni Lički sandžak. Pod upravu tog sandžaka spadale su nekadašnje župe Zakrcje, Kotari, Bukovica, Odorje, Hotuča, Lika, Krbava i Bužani, a bio je podijeljen na sedam kotareva. Sjedišta pojedinih kotareva nalazila su se na Udbini, u Gračacu, Boričevcu, Ribniku, Novom, Kuli i Perušiću. Središte Ličkog sandžaka bila je Široka Kula, a time je Udbina postala samo sjedište kotara.¹¹⁹

Što se etničkog sastava tiče, većina ličkih muslimana nije potjecala od etničkih Osmanlija, već su to bili poturčeni patareni iz Bosne i Hercegovine. Oni su bili najutjecajniji društveni stalež na tom prostoru i na njihovim imanjima radili su plaćeni vlaški kršćani ili neplaćeni katolički Hrvati, takozvana raja. Poseban društveni sloj bili su muslimanski trgovci i obrtnici. Najviši sloj stanovništva činio je muslimanski sloj visokih upravnih činovnika i vojnih zapovjednika. Među njima se nalazilo nešto etničkih Osmanlija koji su većinom živjeli u Kuli i na Udbini.¹²⁰

Najbrojniji dio stanovništva pripadao je seoskom poljoprivrednom staležu, a njega su u najvećoj mjeri činili vlaški martolozi. To je stanovništvo bilo dijelom poturčeno, a dijelom pravoslavne vjeroispovijesti. Osmanlije su vlaške kršćane smatrali manje opasnim, što može proizlaziti iz njihove spremnosti da se uključe u martološke čete osmanske vojske. Stoga je bilo karakteristično da su katolici radije prelazili na pravoslavnu vjeru nego na islam, čime je zapravo samo nastalo širenje vlašskog žiteljstva na tom prostoru. Vlasi su tako stekli poseban društveni status koji im je osiguravao bolji život nego katoličkoj raji.¹²¹

---

¹¹⁸ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 133.

¹¹⁹ MARKOVIĆ, „O etnogenezi stanovništva Like“, 74.

¹²⁰ Isto, 79.

¹²¹ MARKOVIĆ, „O etnogenezi stanovništva Like“, 142.

Pitanje Vlaha

Vlaško stanovništvo činilo je poseban sloj koji je obitavao na Velebitu i području Ličkog sredogorja te su imali svoju upravu, sud s knezom i četiri sudca. Oni su na područje Like došli zajedno s Osmanlijama kao njihovi posebni odredi. Oni su bili od velike važnosti za sveukupni sastav stanovništva u vremenu osmanske vlasti, ali su također označili i nezanemarive promjene samog sastava i nakon odlaska osmanskih gospodara.¹²²

U početku su Vlasi činili neredovite čete koje su bile zadužene za upade na strane teritorije koji su bili dio osmanskih interesa. Nazivali su se vlaški martolozi i to ljudstvo činili su pastiri srednjeg Balkana koji su stanovali na planinskim dijelovima velikih gorskih sklopova te u porječju Ibri, zapadne Morave, gornje Drine, Lima, Tare, Pive, Zete i Neretve te na Dinari i Velebitu. Ubrzo nakon osvajanja dijelova tog područja krajem 14. i početkom 15. stoljeća Osmanlije su to stanovništvo uvrstili u svoju vojničku službu koju su zvali eflak. Drugi naziv je vlaška služba jer se staro pastirsko naselje na Balkanu nazivalo i vlah te nam odatle dolazi ustaljeni naziv. Njihova zadaća je bila da lako pokretljivim i slabo naoružanim četama iznenada napadnu neprijatelja na njegovu teritoriju. Kao konjanici i pješaci čuvali su mostove, putove, prolaze i planinske klance. U svom ustroju nazivali su se martolozima te su imali svog zapovjednika koji se zvao martološki aga, a kao odredi osmanske vojske bili su upriličeni u svim utvrđenim gradovima. Zapravo je većina hrvatskih krajeva bila osvojena upravo s martološkim četama.¹²³

Osim njihove vojničke uloge, imali su i onu drugu. Teritorij hrvatskih zemalja za vrijeme osmanskih upada masovno je napuštalo hrvatsko stanovništvo, a kada je osvojen, rijetka su mjesta na kojima se zadržao starosjedilački narod. Upravo su taj prostor, koji je u potpunosti opustio tijekom 15. i u prvoj polovini 16. stoljeća, naselili Vlasi. Područje Zagore i istočne Like, kao i prostore današnje zapadne Slavonije i cijele zapadne Bosne, naselilo je pravoslavno vlaško stanovništvo. Ipak, te Vlahe treba odijeliti od naroda koji je obitavao u dijelovima Zagore, Primorja, Hercegovine te po samom Velebitu, koji je također nosio naziv Vlah. Za razliku od pravoslavnih Vlaha, to stanovništvo je bilo katoličke vjere, a te su prostore naseljavali još od kasnog srednjeg vijeka. Dvostrana „valahizacija“ teritorija koji seže do stotinu kilometara u unutrašnjost od prvih kršćanskih središta komplicira samo shvaćanje i podjelu tog naroda. Prema kulturološkim odrednicama brojni otoci sa starijim stanovništvom svojim načinom života na granici asimiliraju s vlaškim na-

¹²² Vidi: BOGOVIĆ, *Lika i njezina crkva u prošlosti i sadašnjosti*, 57 – 61.

¹²³ PAVIČIĆ, *Seobe naroda u Lici*, 102.

činom. Drugi razlog miješanja tog stanovništva je što su osmanske vlasti brojne nevlaške skupine podvrgavale porezu u obliku novčanog paušala od jednog dukata uz obavezu pomoćne vojne službe, što je bilo tipično za vlaško stanovništvo pod osmanskom upravom. Pravoslavni Vlasi etnički se ne identificiraju u tom razdoblju, no vidljiv je specifičan model organizacije života čiji ih elementi uključuju u srpski etnički korpus, što po sebi pretpostavlja pripadnost Srpskoj pravoslavnoj crkvi. S druge strane, kod katoličkih Vlaha vidljiva je sve više pripadnost hrvatskim kulturnim odrednicama.¹²⁴

Osim hrvatskog plemstva i ostalih staleža, na prostoru Like u srednjem vijeku živjeli su potomci romanskog naroda koje su tadašnji Hrvati nazivali Vlasima. Oni su bili rimokatoličke vjere i zapaženo je da su je na tom prostoru primili puno prije doseljenih Hrvata. Dugo vremena je taj narod živio po strani od feudalne vlasti i većine ličkog stanovništva. Karakteristično za vlaško žiteljstvo je to da su oni bili nomadi i nisu imali stalne nastambe niti svoju zemlju, već su živjeli u kolibama koje su se nalazile po šumama gdje su zajedno sa svojim blagom provodili zime. Proljeće im je služilo za ispašu životinja te su se onda kretali po obroncima Velebita u potrazi za ispašom. S obzirom na to da su većinu godine bili u pokretu, izmicali su kontroli državne vlasti i tako su stoljećima uspjeli sačuvati svoj narodni entitet, sačuvali su svoj romanski jezik, stočarske običaje privređivanja, organizaciju života te općenito način života i kulturu. Krajem srednjeg vijeka neki su se od njih uključili u sustav državne vlasti, kada se počinju formirati kao skupina „Vlasi v Hrvatih“, kako stoji u tadašnjim ispravama.¹²⁵

Oni se spominju u ispravama iz 13. stoljeća, kada je jedan dio napustio nomadski način života te prešao na feudalna imanja knezova Bribirskih, Krbavskih te Neličića i Frankopana. U blizini Starigrada Vlasi su imali posebnu vlašku općinu odakle su preseljavali Vlahe po okolnim imanjima. Nakon Frankopana, Vlahe raseljavaju i Anžuvinci, koji su na taj način pokušali smanjiti vlast ličkih feudalaca. Živjeli su na unskom području u kraju Rama od čega i potječe naziv Ramljani. Živjeli su kao nomadski stočari, a što se vjere tiče, bili su patareni. Lički i ramski Vlasi govorili su od tada tadašnji hrvatski jezik štokavskog narječja ikavicom. Iako su izražavali svoju poniznost i vjernost gospodarima, istovremeno su zahtijevali priznanje njihove etničke posebnosti. Oni su i dalje nastavili svojim načinom života, bili su nomadi, živjeli su u proizvoljno napravljenim kolibama. Kada su tražili pogodna mjesta za ispašu, uvijek je zajedno išla cijela obitelj, od najmlađih do najstarijih. U to vrijeme

¹²⁴ HOLJEVAC, MOAČANIN, *Hrvatsko-slavonska vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva u ranom novom vijeku*, 51.

¹²⁵ MARKOVIĆ, *Ličani kroz povijest*, 32 – 33.

područje Velebita bilo je dobro naseljeno zbog pastira koji su se kretali sa svojim blagom. Samu prisutnost vlaških stočara bilježe brojni ostaci srednjovjekovnih crkvice koji se nalaze na mnogim položajima po planini.¹²⁶

Stoga se lički i primorski Vlasi razlikuju od kasnije pridošlih Vlaha koji su kao dio osmanskih trupa tek u 16. stoljeću počeli naseljavati Liku. Naime, lički i primorski Vlasi potomci su romaniziranih Japoda te su se nalazili na tom području od kasnoantičkih vremena kao kršćanski katolici. Dugo vremena su zadržali i svoj romanski jezik. Tijekom vremena mnogi su naučili hrvatski jezik, a većina se do kraja srednjeg vijeka asimilirala s hrvatskim stanovništvom. S druge strane, Vlasi koji su došli zajedno s Osmanlijama potjecali su iz krajeva istočnih dinarskih oblasti, točnije iz krajeva istočno od rijeke Drine, Sjenica, Stari Vlah i Peštar. Također su bili katolici koji su nakon crkvenog raskola prihvatili pravoslavlje. Dakle, kulturno i vjerski, pravoslavni Vlasi su se razlikovali od katoličkih. S obzirom na to da je katoličko vlaško stanovništvo usvojilo hrvatske običaje i jezik, pravoslavni Vlasi su do kraja 18. stoljeća zadržali svoju etničku pripadnost, da bi od tog razdoblja pod utjecajem pravoslavnog svećeništva prihvatilo srpske nacionalne osjećaje te tako postalo ličkim Srbima.¹²⁷

Što se tiče prostora na kojem su Vlasi obitavali, prednjačila je Udbina kao upravno središte nove vlasti. Također, budući da su zatekli gotovo u potpunosti pust kraj, Osmanlije su ga u narednim godinama naseljavali pretežno balkanskim Vlasima iz raznih krajeva Bosne. Prvo su se naseljavali istočniji dijelovi oko Bilaja, Ostrovice, Rmnja i Cvjetinića koji su naseljeni sa stanovništvom iz okolice Grahova. Uže ličko područje naseljava se oko 1550. godine, kada je tamo doselilo nekoliko tisuća vlaških obitelji iz obližnje Bosne. U isto vrijeme vlaški martolozi naseljavaju se u Bunić, Korenicu i neke dijelove sjeverne Krbave.¹²⁸ Većina stanovništva Like u razdoblju osmanske vlasti nad njom bila je balkansko vlaškom podrijetla te su prema vjeroispovijesti bili pravoslavni kršćani. Oni su smatranim manje nepoćudnim od katolika jer su pristajali na službu u osmanskim vojnim redovima. Tako su oni uz muslimane na ličkom području imali pravo na zemljoposjedništvo. Ta vlast razlikovala se u odnosu na ranije feudalne odnose i smatrana je pravednijom.¹²⁹ Najstariji osmanski zakon o Vlasima iz 1467. i 1468. govori o njihovim pravima po kojima su oslobođeni od rajinskih davanja i radne tlake, čime postaju privilegirani stanovnici.

¹²⁶ MARKOVIĆ, *Ličani kroz povijest*, 60 – 61.

¹²⁷ Isto, 64.

¹²⁸ MARKOVIĆ, „O etnogenezi stanovništva Like“, 73.

¹²⁹ Isto, 78.

Time oni dobivaju određenu autonomiju i status slobodnih seljaka za razliku od katoličke raje koja nije imala gotovo nikakva prava.¹³⁰

Popisi stanovništva

Prema prvom popisu stanovništva, odmah nakon osvajanja 1528. godine, izvori govore da je Lika u potpunosti bila prazna.¹³¹ Područje Like više je puta popisivano za vrijeme osmanske uprave, a posljednji sačuvani katastarski defter je iz 1604. godine. Tada je dio Like koji je bio pod njihovom upravom zajedno s dijelom Dalmacije do rijeke Krke pripadao sandžaku koji se u literaturi naziva Krčkim ili Ličkim. Defter nije intenzivnije znanstveno proučavan stoga se iz njega mogu istaknuti samo neki od elemenata koji su preneseni u sekundarnoj literaturi. Valja naglasiti da ti defteri nisu popisi stanovništva nego su usmjereni na evidentiranje svih izvora feudalne rente i tek djelomično govore o stanovništvu. Bez obzira na ograničenost sadržaja, pružaju dovoljno podataka o samoj naseljenosti. Fiskalne jedinice u osmanskom agrarnom režimu mogu se podijeliti u dvije osnovne skupine, a to su selo i druge obradive površine koje su većinom nenaseljene. Oko 150 fiskalnih jedinica upisano je kao selo, dok je više od 200 upisano pod drugim nazivima poput čiftluk, mezera i zemin. Također, bitno je napomenuti da su čiftluci obično obuhvaćali po više mezri, što dovodi do podataka da je broj na tom području do osmanske vlasti bio oko 400 naselja, kada se govori o području koje će se naći pod osmanskom vlašću. Pretpostavlja se da je bilo naseljeno oko sedamdeset sela ili oko 45%, što bi bilo manje od polovine. Za ona područja koja ne spadaju u domenu sela, već u drugu skupinu, pretpostavlja se da ih je održavalo stanovništvo sela koje je obrađivalo njihove površine. Većina stanovništva koja je imala status slobodnog, morala je plaćati filurije (dukate) te neke sitne takse i globe. Takvi su se pojedinci nalazili na čelu većih zadruga u kojima je bilo više odraslih muškaraca, a broj ljudi se kretao između deset i petnaest. Prihodi manjeg broja ovih sela, bez spomena o stanovnicima, izraženi su novčanom vrijednošću naturalne rente, dok je za ostale upisana filurija i sitne dadžbine. Ono što bi trebalo vidjeti je jesu li uistinu manji zaselci bili nenaseljeni te koliko je bilo sela u kojima se samo obrađivala zemlja od strane onih koji su živjeli u većim zadrugama. Postoji primjer nenaseljenog zaselka Račić, koji je spadao pod nahiju Novi, a donosio je naturalnu rentu iskazanu novcem i nalazio se u posjedu posjednika utvrde Novi. Nije isključeno dakle da je bilo više sela koja su u proizvodnom smislu održavali muslimani i to ne seljaci nego vojnici. Dakle, na tom

---

¹³⁰ VALENTIĆ, „Turski ratovi i hrvatska dijaspora u XVI. stoljeću“, 58.

¹³¹ KRUHEK, Turske utvrde i kule, 474.

su području postojala sela s upisanim starješinama zadruga i zaselci bez zabilježenog stanovništva. Naravno, postojao je i broj specifičnih slučajeva i odstupanja od tog ustroja. Neturski izvori o tom razdoblju i stanovništvu gotovo uvijek spominju kršćansko stanovništvo i uz njega navode stalnu prisutnost vlašskog stanovništva, dok ih turski izvori ne spominju. Na habsburške i mletačke izvore utjecali su vojno-politički elementi te su oni u kršćanskom ljudstvu vidjeli kompaktnu masu Vlaha. No za to su ipak bile važne pojedinosti društvenog i gospodarskog položaja pod osmanskom upravom, što se razlikovalo ovisno o skupinama. Ipak, takvi podaci nisu bili zanimljivi vlastima u Senju ili Zadru. Prema osmanskim izvorima, Vlasi su kao pomoćna vojna služba bili organizirani u kneževske džemate i pretežno su se bavili stočarstvom. Kada njihovo boravište više nije takozvana „prazna mezra“ (pustoselina), nego borave u karyama (sela), zemljoradnja dobiva na značenju te nestaje naziv „vlasi“ i obaveza davanja ušura, desetine ili spomenute ispendže.¹³²

S obzirom na objašnjene elemente vezane uz stanovništvo i naselja dijela Like pod osmanskom upravom, može se iz podataka u defteru razmotriti područni raspored naselja i zadruga. Sela i zaselaka je najviše bilo u nahiji Perušić, a zatim u Zvonigradu, Cvituši, Metku, Gračacu, Novom, Bilaju, Barleti i Srbu. Sveukupno ih je bilo 110, dok je u nahijama Udbini, Mazinu, Nebljuhu i Lapcu bilo svega sedam sela. Prema podacima o zadrugama, najviše ih je bilo koncentrirano na području Zvonigrada i Srba, što je nosilo i činjenicu najvećeg postotka stanovništva Like upravo na tom području. No, prema broju fiskalnih jedinica bez statusa sela, poput čitfluka i merzi, najviše ih je bilo u nahiji Udbina, čak 62, dok ih je u skupini nahija Perušić – Novi – Bilaj – Barlet – Medak bilo 45, potom u oblasti Cvituša – Gračac 27, u Zvonigradu – Srbu 23 te konačno u nahijama Nebljuh – Lapac 18. Posjednici čitfluka i merzi najčešće su stanovnici samih utvrda. Također, iz toga proizlazi da su brojni posjednici imali obitelji i sami obrađivali tu zemlju. Time se oni približavaju vlasima i seoskom stanovništvu općenito te se zbog toga njihov način života bitno razlikuje od života članova većine gradskih posada na kršćanskoj strani granice. Prema tome bi moglo proizlaziti da je znatan broj muslimana u Lici oko gradova potjecao upravo od pripadnika plaćenih posada koje su se aktivno bavile poljodjelstvom. Prema spomenutom defteru iz 1604. i podacima koji su izneseni, proizlazi da nema muslimanskog stanovništva na selu. Prema procjenama broja obitelji na kršćanskom selu i u muslimanskom gradu utvrdi, broj stanovništva bio je približno isti kao i dva-deset godina kasnije, što je zasigurno značilo da su iseljavanja značajno nadomještale rekolonizacije. Iz toga također može proizlaziti da do islamizacije katoličkog stanov-

¹³² MOAČANIN, „Naseljenost Like i izvod feudalne rente početkom 17. stoljeća pod turskom vlašću“, 61 – 63.

ništva nije došlo, kao ni kasnijih kršćanskih doseljenika, to jest Vlaha. Muslimasko stanovništvo činili su prije svega članovi posade, njihove obitelji i rodbina.¹³³

Stanje nakon Osmanlija

Period druge polovine 17. stoljeća označio je slabljenje osmanske moći te samim time i njihove vlasti na području Like. Za stanovništvo tog prostora to je označilo nestabilnost, stoga se većina osmanskih podanika povlači u sigurnije krajeve, točnije na bosanski teritorij. Prema nekim podacima na ličkom području u tom razdoblju nalazi se oko 9000 vlaških stanovnika iz čega se može zaključiti da se i to stanovništvo povlačilo.¹³⁴

Nakon pada osmanske vlasti na ličkom području, ostalo je pitanje što će se dogoditi s njezinim stanovništvom. Krajiške vlasti naredile su da ono stanovništvo koje je ostalo može zadržati svoja imanja ako prijeđe na kršćanstvo. Najviše takvih slučajeva bilo je u Perušiću, Ribniku, Budaku i Ličkom Novom. To se prvenstveno odnosilo na muslimansko stanovništvo. Što se tiče Vlaha, oni su također mogli ostati uz preduvjet da polože zakletvu novom vladaru.¹³⁵

Porazom kod Beča, tvrđavske posade u Ličkom i susjednim sandžacima prepustene su same sebi jer nisu mogle očekivati pojačanje. S druge strane, na granicama osmanskog teritorija počele su se okupljati dobrovoljačke jedinice, pretežno na krajiškom teritoriju. Te jedinice zajedno s pobunjenim vlaškim skupinama iz Dalmacije napadaju i osvajaju osmanske utvrde Ostrovicu, Polesnik i Perušić. Tijekom tih upada, opet počinje izbjeglički val u kojem na stotine vlaških obitelji migrira na mletačku stranu. Prve velike osvajačke pohode u Lici i u dalmatinskim područjima izveli su dragovoljački odredi 1684., većinom sastavljeni od Bunjevaca iz primorskog dijela Krajine. Oni su uspjeli osvojiti dosta naselja, među njima Oštarije i Brušane. Nakon njihova vojnog pohoda, godinu dana kasnije, na taj prostor upale su i druge dobrovoljačke skupine iz Dalmacije. No pod vodstvom grofa Herberstaina, generala Karlovačke krajine, i krajiški odredi upadaju u Liku te uz pratnju dobrovoljaca uspijevaju osvojiti sve osmanske utvrde. Zauzeti su Bunić, Grebenar, Korenica, samo je Budak još ostao pod osmanskom upravom. Nakon tih ratnih pohoda situacija u Lici se stabilizira. Osmanska vlast u Lici okončana je 1689. godine. Nakon predaje

---

¹³³ MOAČANIN, „Naseljenost Like i izvod feudalne rente početkom 17. stoljeća pod turskom vlašću“, 63 – 64.

¹³⁴ HORVAT, *Lika i Krbava*, 12.

¹³⁵ BOGOVIĆ, *Lika i njezina crkva u prošlosti i sadašnjosti*, 50.

utvrde Novi, redom su se predale i druge utvrde, Ribnik, Vrebac, Budak, Bilaj, Perušić, Široka Kula i Bunić.¹³⁶

Godine 1685. ponovo dolazi do pustošenja teritorija Like nakon što je krajiška vojska pridobila taj prostor. Osmansko stanovništvo i njihovi podanici mahom su napuštali taj kraj, a na njihova mjesta u narednim godinama naseljavano je hrvatsko stanovništvo iz obližnjih predjela. Već sljedeće godine Bunjevci iz Podgorja naseljavaju sela Trnovac, Bužim i Smiljan.¹³⁷

Vojska Vojne krajine osvajala je redom već oslabljene osmanske utvrde. Zdanje u Novom imalo je svoju posadu od 80 ljudi, no ipak je predala Novi bez većih pregovora. Na veći otpor vojska je naišla u Bilaju, koji je imao posadu od 300 vojnika. Ipak, nakon kratkog vremena se i ta utvrda predala te je u mjestu ostalo oko 10 muslimanskih obitelji koje su se htjele pokrstiti. Zatim je uslijedilo osvajanje Perušića i Široke Kule. Sam Perušić, kao mjesto s čvrstom utvrdom i izrazitim brojem muslimanskog stanovništva, neko je vrijeme uspješno odbijalo krajišku vojsku, no na kraju je utvrda predana, a zajedno s vojskom mjesto je napustilo 150 turskih obitelji. Ostao je manji dio žiteljstva, točnije 45 turskih obitelji u 20 kuća. U isto vrijeme predala se i vojska u Širokoj Kuli.¹³⁸

Većina osmanskog stanovništva koja je uzmicala pred krajiškom vojskom okupljala se u Udbini, gdje se nalazilo oko 500 Osmanlija koji su pružili jak otpor. Iako je utvrda bila dobro opskrbljena hranom, nedostatak vode rezultirao je njezinim slabljenjem te konačnom predajom.¹³⁹ Nakon toga uslijedili su problemi uključivanja ličkog teritorija. Habsburška vlast ga je smatrala novoosvojenim teritorijem te ga je iz tog razloga htjela podrediti habsburškoj upravi, što je značilo spajanje s Vojnom krajinom. Razmatralo se da teritorij bude ponovno uključen u Hrvatsko Kraljevstvo, no takav rasplet situacije nije bio izgledan upravo zbog stavova habsburške vlasti. Situacija je razriješena na sličan način kao i u Slavoniji, dio po dio teritorij je prodavan zainteresiranim kupcima. Tako je teritorij Like zajedno s lučkim mjestom Karlobagom prodan grofu Adolfu von Sinzendorfu 1692. To dovodi do brojnih razmirica jer bi potpadanje tog teritorija pod civilnu vlast označilo nepotrebnu opasnost s obzirom na to da je Lika sada bila ta koja je graničila s Osmanskim Carstvom. Tim raspletom situacije došlo je do pripajanja Like Vojnoj krajini.¹⁴⁰ Polovinom 1712. godine Lika je prešla pod vojnu upravu, te je lički distrikt unutar

¹³⁶ KASER, *Popis Like i Krbave 1712. godine*, 10.

¹³⁷ HORVAT, *Lika i Krbava*, 18.

¹³⁸ Isto, 19.

¹³⁹ Isto, 20.

¹⁴⁰ KASER, *Popis Like i Krbave 1712. godine*, 11.

Karlovačkog generalata dobio poseban upravni status. Iste godine Lički distrikt podijeljen je na kapetanije. U Krbavi su bile uređene tri kapetanije i jedna prokulabija, dok je Lika bila podijeljena na devet kapetanija i tri prokulabije.¹⁴¹

Za mjesto Perušić u izvještaju stoji da je utvrđeno četirima utvrdama i jednom okruglom kulom u kojoj su boravili župan i kaštelan s još dvije osobe, a samu okolicu naseljavalo je 56 novokršćana te desetak starih kršćana. Prema tom izvješću, na samom se području nalazilo 300 stanovnika, od čega je 80 bilo vojno sposobno. Nedaleko od Perušića nalazilo se mjesto Mušaluk, a u blizini mjesta nalazila se stara kula Budak, oko koje se nalazilo 29 nastanjenih kuća s ukupno 220 stanovnika. Za Široku Kulu u ovom se izvještaju navodi kako se u njoj nalazi 12 novokatoličkih obitelji. Nešto dalje, u Ribniku, nalazilo se pet kuća čiji su stanari pokršteni, dok je osam kuća nastanjivalo staro katoličko stanovništvo. Prema izvještaju, u Ribniku se nalaze šizmatičari kojih ima četrdeset. Bilaj, koji je također bio mjesto uglednih muslimana, u ovom razdoblju imao je 154 stanovnika koji su naznačeni kao novokršteni. Na području južno od Ribnika, u mjestima Metku, Raduču, Ostrovici, Vrepcu i Brletama spominje se samo vlaško stanovništvo. U Metku se nalazilo 70 kuća nastanjenih Vlasima, u Raduču 50 kuća, u Ostrovici 30, a u Vrepcu 40. U Barletama su se nalazile tek dvije kuće nastanjene vlaškim stanovništvom. Istočno prema Krbavi nalazila su se tri kaštela u Udbini, Pišaću i Buniću te još nekoliko manjih mjesta poput Podlapca, Kozjana i Prozora. Oni još nisu bili nastanjeni u tom razdoblju.¹⁴²

Mjesto Novi imalo je značajnu kulu pod Osmanlijama, a u ovom razdoblju okolicu nastanjuje 200 Vlaha te je naseljeno još 28 kuća novokršćana te 24 Ledeničana, doseljenika iz Primorja. Područje Pazarišta, Ostrovice i Hoteša bilo je naseljeno s ukupno 700 stanovnika s područja Krmpota i Sv. Jurja. Nakon tih mjesta, izvještaj govori o kosinjskom području i njegova tri naselja. Gornji Kosinj nastanjivale su pridošlice s kranjske granice, izvještaj spominje 40 kuća. Srednji Kosinj nastanjivalo je 100 Vlaha, dok je u donjem Kosinju bilo hrvatsko stanovništvo u 40 kuća.¹⁴³ Sam izvještaj služio je kao uvid u vjersko stanje stanovništva te kako bi se u narednim godinama Lika i Krbava crkveno uredile. Također, izvještaj može poslužiti dijelom kao uvid u stanje pojedinih naselja i njegovu sliku stanovništva nakon što je taj prostor oslobođen. Ipak, značajniju i potpuniju sliku tog stanja daje popis koji je habsburška vlast provela nekoliko godina kasnije. Novo stanovništvo Liku naseljava i 1690. godine. Stanovništvo iz Jablanca, Svetoga Jurja, Karlobaga, Krmpota i Ravnih Kotara u sjevernoj Dalmaciji sad naseljava Smiljan, Bužim i Trnovac. Osim

¹⁴¹ Isto, 12 – 13.

¹⁴² BOGOVIĆ, *Lika i njezina crkva u prošlosti i sadašnjosti*, 55.

¹⁴³ Isto, 56.

tog stanovništva, u tim mjestima ostaje i dio osmanskih podanika. Također, niče novo naselje Pazarište, koje naseljavaju stanovnici iz spomenutih primorskih gradova. Iako su većinu naselja Osmanlije napustile, vlaško se stanovništvo zadržava u nekima od njih.¹⁴⁴

Bile su zapažene i druge migracije hrvatskog i bosanskog stanovništva. Krajem 17. stoljeća katoličko stanovništvo s područja Kupresa, Grahova i Knežpolja u Bosni dolazi u Liku i Krbavu. Neke od obitelji koje su živjele na mletačkom dijelu Dalmacije, na području Karlobaga, sele se u Gračac. Osim uobičajenih selidbi s područja Gacke i Primorja u oslobođene dijelove ličkog teritorija, stanovništvo je u ovom razdoblju prelazilo iz jednog predjela Like u drugi. Prema Rudolfu Horvatu, u istočne i jugoistočne dijelove Like koji su bili pod osmanskom upravom dolazi narod iz njezina središnjeg dijela.¹⁴⁵ Tako su zabilježene selidbe pojedinih obitelji iz Pazarišta u Lovinac, te nešto veće migracije koje su dopustile i zabilježile austrijske vlasti, popust selidbe četrdesetak vlaških obitelji iz Široke Kule u Kosinj, te selidbu šezdesetak obitelji iz Jasenica kod Plaškog u Korenicu.¹⁴⁶

U osmanskoj Lici ostalo je malo starosjedilačkog stanovništva jer je gotovo cijelo preselilo u sigurnije krajeve. Srednjevjekovno hrvatsko stanovništvo zadržava se na brinjskom i gackom prostoru, a središnje i istočne predjele Like naseljavaju Osmanlije iz Bosne. Zapaženo je da je utvrđenija i veća mjesta većinom naseljavalo osmansko stanovništvo, dok su same vlasti udaljenija i manja sela naseljavali svojim vlaškim podanicima.¹⁴⁷

Broj vlašskog stanovništva oscilirao je krajem 17. stoljeća. Oni koji su bili u osmanskim redovima većinom su se nakon pada Osmanlija zajedno s njima povukli na teritorij Bosne. Nešto ih je ipak ostalo u svojim starim mjestima. No, iako je s padom osmanske vlasti broj vlašskog stanovništva pao na oko 9000, što je manje nego za vrijeme njihove vladavine¹⁴⁸, krajem 17. i početkom 18. stoljeća njihov broj opet raste. Razlog je vlaško stanovništvo koje dolazi iz sjeverne Dalmacije te dijelova Bosne (Kupres, Grahovo i Knežpolje).¹⁴⁹

Osim vlašskog stanovništva, Liku i Krbavu naseljava i rimokatoličko stanovništvo. Bunjevačke obitelji s područja Primorja i Dalmacije naseljavaju Lovinac, Sveti Rok, Ričicu, Bužim, Trnovac i Smiljan. Konkretno, zabilježen je prelazak 50 obitelji

¹⁴⁴ HORVAT, *Lika i Krbava*, 21.

¹⁴⁵ Isto, 22.

¹⁴⁶ HORVAT, *Lika i Krbava*, 54.

¹⁴⁷ Isto, 22.

¹⁴⁸ Isto, 12.

¹⁴⁹ Isto, 53.

iz Jablanca u mjesta Pazarište i Novi, koja se nalaze u blizini Gospića. Njihov je prelazak dopustio njihov knez. Također, svećenik Marko Mesić, koji je imao značajnu ulogu na tim prostorima u oslobađanju središnjeg dijela Like, u mjesta Mušaluk, Osik, Budak, Novi, Kanižu i Bilaj naseljava rimokatoličko stanovništvo koje je došlo iz Brinja, Križpolja, Stajnice i Jezerana. Osim Bunjevaca i Hrvata, Liku naseljavaju i takozvani Kranjci. Prema literaturi, Kranjci su vjerojatno bili hrvatsko stanovništvo srednjovjekovne Like koje je pred osmanskim napadima odselilo u Gorski kotar i Kranjsku. To stanovništvo naseljava Ribnik, Budak, Široku Kulu, Podlapac, Udbinu i Tolić.¹⁵⁰ Osim tih mjesta, prema jednom drugom zapisu,¹⁵¹ Kranjci naseljavaju Kaluderovac, Brušane, Lešće i Kutarevo. Također, hrvatskim stanovništvom smatrali su se pokršteni muslimani kojih je najviše bilo u Perušiću, a nešto i u Širokoj Kuli, Ribniku, Udbini i Buniću.¹⁵²

Bitno je i napomenuti kako je današnja struktura naseljenosti prostora Like dobivena za vrijeme osmanskog i postosmanskog razdoblja kada su se dogodile najveće promjene koje su izmijenile sam sastav i utjecale na sliku stanovništva u kasnijim stoljećima.¹⁵³ Pri kraju srednjeg vijeka na području Like postojale su dvije populacijske skupine: Hrvati i Vlasi. No takve podatke treba prihvatiti uvjetno jer ondašnje vlasti nisu koristile takvu diferencijaciju.¹⁵⁴

Zaključak

Prema svim dostupnim i iznesenim podacima, može se doći do nekoliko zaključaka kada se govori o teritoriju Like i promjenama koje su nastupile s osmanskim osvajanjima tog prostora. Prvenstveno, njihovi pohodi prema habsburškim zemljama uvelike su utjecali na cjelokupnu sliku svih hrvatskih zemalja i njihov razvoj u tom razdoblju. Osvajanjem susjedne Bosne, zatim stalnim upadima na hrvatski teritorij i konačno osvajanjem njegova dijela, ali i osvajanjem ugarskog teritorija, Osmanlije su na neki način odredili pravac kojim se hrvatska povijest pisala u narednim stoljećima.

Osim cjelokupnog učinka, njihova osvajanja imaju velik utjecaj na novovjekovnu povijest Like i njezinih župa. Lika i Krbava bile su razvijene srednjovjekovne žu-

---

¹⁵⁰ Isto, 54.

¹⁵¹ tzv. Opis Like i Krbave biskupa Sebastijana Glavinića.

¹⁵² HORVAT, *Lika i Krbava*, 55.

¹⁵³ MARKOVIĆ, Mirko (1995.) O etnogenezi stanovništva Like, Zbornik za život i narodne običaje. Knjiga 53, 74.

¹⁵⁴ Isto, 130.

panije s vlastitim plemstvom koje je stvaralo određeni kontinuitet u gospodarskom i socijalnom smislu. Taj prosperitet zaustavljen je početkom 16. stoljeća, kada osmanski napadi postaju sve češći, a stanovništvo sve nesigurnije. Upravo je to prouzročilo sve češća iseljavanja, što je u konačnici dovelo do masovnog iseljavanja. Osmanlije konačno taj teritorij osvajaju i stavljaju pod svoju upravu gotovo dva naredna stoljeća. Prema svim dostupnim podacima i zabilješkama, može se zaključiti da taj teritorij u tom razdoblju stagnira što se tiče gospodarskog, ekonomskog ili društvenog razvoja. Zapravo, glavni cilj osmanske vlasti bio je zadržati to područje pod svojom vlašću isključivo kako bi potpomoglo daljnja osvajanja. Prema svemu sudeći, nije ulagano u infrastrukturu ili bilo kakve druge oblike razvoja, već su se naseljavala stara naselja i utvrde, poneke prenamijenile i obnavljale, ali značajnije promjene nisu uočene. Ipak, najveća promjena koju je nova vlast donijela bilo je novo stanovništvo. Stari lički plemićki rodovi u potpunosti su iščeznuli s osvojenog teritorija te su svoje mjesto potražili u sigurnijim krajevima, isto kao gotovo i sve ostalo hrvatsko stanovništvo. Stoga Osmanske vlasti naseljavaju svoje stanovništvo, a nakon njihova pada krajiške vlasti dovode novo, što je sve dovelo do velikih promjena, ali i do puta prema konačnoj slici naseljene Like i u kasnijim vremenima. Osim toga, ta vlast nije značila samo promjenu za osvojene Liku i Krbavu već i za Gacku, koja, iako je ostala slobodna, nije mogla nastaviti svoj srednjovjekovni uspon, već se nastavila razvijati u sklopu vojnokrajiške uprave, što je dakako imalo utjecaja i na njezin kasniji razvoj. Osim ustroja, i taj dio Like snašle su brojne demografske promjene.

Sve to imalo je utjecaj na gospodarski, ekonomski i demografski razvoj tog kraja. Stalna opasnost i ratovi jednostavno nisu dali prostora da taj teritorij nastavi svoj srednjovjekovni kontinuitet ili da se nastavi razvijati u nekom novom pravcu te da stanovništvo dosegne određen razvoj. Stoga bi utjecaj osmanske vlast na stanovništvo na tom području mogli okarakterizirati kroz tri etape. Prva bi bila značajno opadanje u početnim godinama i gotovo potpuna etnička promjena. Druga razdoblje stagnacije do pred kraj njihove vlasti, kada se ne događaju značajne promjene, i zatim treća, kada ponovo dolazi do promjene vlasti i zamjene stanovništva.

Bibliografija

Literatura

BOGOVIĆ, Mile. *Lika i njezina Crkva u prošlosti i sadašnjosti*, Gospić: Državni arhiv u Gospiću, 2014.

HOLJEVAC, Željko; MOAČANIN Nenad. *Hrvatsko-slavonska vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva u ranom novom vijeku*. Zagreb: Lekyam, 2007.

HOLJEVAC, Željko (ur.). *Identitet Like: Korijeni i razvitak; knjiga I*. Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Gospić, 2013.

HOLJEVAC, Željko (ur.). *Gospić – grad, ljudi, identitet*. Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Gospić, 2013.

HOLJEVAC, Željko. *Gackom kroz povijest*. Otočac: Hrvatski radio Otočac, 2009.

HORVAT, Rudolf. *Lika i Krbava, vol. I. i II.*, Zagreb: Matica hrvatska, 1941.

INALCIK, Halil. *Osmansko Carstvo: klasično doba: 1300.-1600*. Zagreb: Srednja Europa, 2002.

KASER, Karl. *Popis Like i Krbave 1712. godine*. Zagreb: SKD Prosvjeta, 2003.

KRUHEK, Milan. *Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća*. Zagreb: Institut za suvremenu povijest, 1995.

MARKOVIĆ, Mirko. *Ličani kroz povijest*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2001.

MAŽURAN, Ivo. *Hrvati i Osmansko Carstvo*. Zagreb: Golden marketing, 1998.

MOAČANIN, Nenad. *Turska Hrvatska – Hrvati pod vlašću osmanskog carstva do 1791*. Zagreb: Matica hrvatska, 1999.

PAVIČIĆ, Stjepan. *Seobe i naselja u Lici*. Gospić: Državni arhiv u Gospiću, 2010.

PEJNOVIĆ, Dane. *Srednja Lika – socijalgeografska transformacija*. Gospić: Centar za kulturu, 1985.

Časopisi

HORVAT, Zorislav. „Turske utvrde i kule“. *Senjski zbornik*, broj 40, Senj, 2013., 417 – 470.

KRUHEK, Milan. „Turske utvrde i kule u Lici i Krbavi 1527. – 1689. godine“. *Senjski zbornik*, broj 40 (2013): 471 - 508

MARKOVIĆ, Mirko. „O etnogenezi stanovništva Like“ *Zbornik za narodni život i običaje*, knjiga 53 (1995): 73 – 202.

MOAČANIN, Nenad. „Naseljenost Like i izvod feudalne rente početkom 17. stoljeća pod turskom vlašću“ *Historijski zbornik*, godina XLVI (1993.), Zagreb: 61 – 65.

VALENTIĆ, Mirko. „Turski ratovi i hrvatska dijaspora u XVI. stoljeću“, u *Senjski zbornik*, broj 17 (1990), Senj: 45 – 60.

PAVIČIĆ, Stjepan. „Iz prošlosti Krasna i okolice“ u *Senjski zbornik*, broj 18 (1991), Senj: 259 -266.